

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
КАФЕДРА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН, ІНФОРМАЦІЇ ТА
РЕГІОНАЛЬНИХ СТУДІЙ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач випускової кафедри

 Ніна РЖЕВСЬКА

“ 20 ” 12 2023 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ МАГІСТРА

СПЕЦІАЛЬНОСТІ 291 “МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ, СУСПІЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ
ТА РЕГІОНАЛЬНІ СТУДІЇ”

ОСВІТНЬО ПРОФЕСІЙНОЇ ПРОГРАМИ

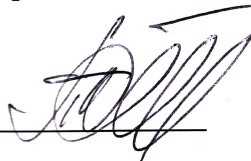
“ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА І ДИПЛОМАТІЯ”

**Тема: “ГІБРИДНА ВІЙНА ЯК ФОРМА СУЧАСНОГО МІЖНАРОДНОГО
КОНФЛІКТУ: МЕТОДИ ВЕДЕННЯ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ”**

Виконавець: здобувач вищої освіти 2 курсу, 207 М групи, Литвин Валерія
Миколаївна

Керівник: д.і.н., проф., професор кафедри міжнародних відносин, інформації та
регіональних студій Троян Сергій Станіславович

Нормоконтролер

(підпис)

Сергій ТРОЯН

КИЇВ 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	Ошибка! Закладка не определена.
РОЗДІЛ 1. ДОСЛІДЖЕННЯ «ГІБРИДНОГО КОНФЛІКТУ» У СВІТОВІЙ ТЕОРІЇ ВІЙН.	9
1.1 Гібридні конфлікти в теорії війн.....	9
1.2. Основні підходи до трактування гібридних конфліктів	17
РОЗДІЛ II. СВІТОВИЙ ДОСВІД ВЕДЕННЯ І ШЛЯХІВ ВИРІШЕННЯ ГІБРИДНИХ КОНФЛІКТІВ.....	24
2.1. Світовий досвід ведення гібридних конфліктів.	23
2.2 Шляхи вирішення гібридних конфліктів.	3Ошибка! Закладка не определена.
РОЗДІЛ III. РОСІЙСЬКА АГРЕСІЯ ПРОТИ УКРАЇНИ: МЕТОДИ І ФОРМИ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ	40
3.1. Передумови та причини гібридної агресії Росії.....	40
3.2 Методи ведення гібридного конфлікту в Україні.	49
3.3. Ескалація гібридного конфлікту в Україні і перспективи його вирішення.	59
ВИСНОВКИ.....	68
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	75

ВСТУП

Тема "Гібридна війна як форма сучасного міжнародного конфлікту: методи ведення та шляхи вирішення" варта уваги і вимагає докладного дослідження. Гібридна війна визначається як міжнародний конфлікт, в якому використовуються різні інструменти та методи, які поєднують в собі як військовий, так і невійськовий вплив для досягнення політичних цілей.

Гібридна війна є важливою темою у сучасних міжнародних відносинах і конфліктах. Це форма конфлікту, яка використовує комбінацію різних методів, як військових, так і невійськових, з метою досягнення політичних цілей. Ось декілька ключових аспектів гібридної війни:

1. Різноманітність методів: Гібридна війна включає в себе різноманітні методи, такі як військові дії, кібератаки, дезінформація, психологічний вплив, економічний тиск і політичну маніпуляцію. Ця різноманітність робить її складною для визначення і протидії.

2. Неявний характер: Гібридна війна часто ведеться приховано, без прямої декларації війни, що робить її важкою для виявлення та аналізу.

3. Геополітичні цілі: Гібридна війна зазвичай спрямована на досягнення геополітичних цілей, таких як здобуття впливу над іншими країнами, зміна кордонів, підтримка союзників або ослаблення опонентів.

4. Сучасні технології: Кібератаки, соціальні мережі та інші сучасні технології стали важливими інструментами у гібридних конфліктах.

5. Вплив на суверенітет: Гібридна війна може порушити суверенітет країни, адже вона може впливати на внутрішні справи країни і її здатність приймати незалежні рішення.

Шляхи вирішення гібридних конфліктів включають в себе міжнародну співпрацю, зміцнення кіберзахисту, розвиток резонансної інформаційної політики, політичний діалог та дипломатію. Важливо розвивати міжнародні норми і правила, які регулюють поведінку у кіберпросторі і в інших аспектах гібридних конфліктів.

Усе це показує, що тема гібридної війни важлива в сучасних міжнародних відносинах і потребує подальшого дослідження та розвитку стратегій для вирішення її проблем.

Актуальність теми. Тема "Гібридна війна як форма сучасного міжнародного конфлікту: методи ведення та шляхи вирішення" є надзвичайно актуальною в сучасному світі. Гібридні війни стали значущим феноменом в міжнародних відносинах і є предметом серйозного дослідження для багатьох вчених, політиків і аналітиків. Ось декілька причин, чому ця тема є настільки важливою:

1. Зростання кількості гібридних конфліктів: Останнім часом було багато прикладів гібридних війн, таких як конфлікти в Україні, Сирії, Грузії та інших регіонах. Це показує, що гібридна війна стала поширеним способом ведення конфліктів.

2. Різноманітні методи ведення: Гібридні війни включають в себе різноманітні методи, такі як дезінформація, кібератаки, гібридна пропаганда, підтримка збройних груп та інші. Розуміння цих методів та їхніх наслідків є важливим для захисту національної безпеки.

3. Вплив на міжнародну стабільність: Гібридні війни можуть мати серйозний вплив на стабільність у регіоні або навіть у всьому світі. Вони можуть спричинити загострення конфліктів, руйнувати міжнародні відносини та загрожувати міжнародній безпеці.

4. Пошук шляхів вирішення: Розуміння гібридних війн і розробка ефективних стратегій для їх запобігання та вирішення є важливими завданнями для міжнародного співтовариства. Дослідження цієї теми допомагає розвивати кращі підходи до подолання гібридних конфліктів.

Отже, тема "Гібридна війна як форма сучасного міжнародного конфлікту" є надзвичайно актуальною і важливою для сучасних міжнародних відносин і міжнародної безпеки. Дослідження цієї теми допоможе розвинути краще розуміння гібридних війн і знайти шляхи їхнього вирішення.

Методи, які використовуються в гібридних конфліктах, часто використовують традиційні стратегії ведення війни, але вони посилюються завдяки новим

технологіям, які дозволяють краще проникнути в критичні елементи та важливі системи противника. Тиск на вразливі сторони може вести до системних змін у цих критичних компонентах та пов'язаних з ними системах. Гібридна війна охоплює більше, ніж лише атаки на життєвоважливі системи, такі як комунікації, інфраструктура або транспорт. Зазначена стратегія включає в себе пошук вразливих місць у ідеологіях та інституціях, або використання соціального невдоволення для початку нових конфліктів.

Ось деякі аспекти щодо методів ведення та шляхів вирішення гібридних воєн:

Методи ведення гібридних воєн:

1. Інформаційна війна: Гібридна війна часто включає дезінформацію, пропаганду та психологічний тиск. Ворожі сили можуть використовувати медіа та соціальні мережі для маніпулювання громадською думкою і створення ділових міфів.
2. Кібератаки: Це включає в себе атаки на комп'ютерні системи, мережі та інфраструктуру для завдання шкоди або відмови в роботі. Кібератаки можуть бути важливою складовою гібридних конфліктів.
3. Підтримка та фінансування внутрішніх конфліктів: Гібридні війни можуть включати постачання зброї, надання фінансової підтримки та навіть участь військових сил у конфліктах у сусідніх країнах.
4. Політична дезорієнтація: Ця стратегія включає в себе створення політичної нестабільності у цільовій країні шляхом підтримки різних політичних фракцій або спробою дискредитувати діючий уряд.

Шляхи вирішення гібридних воєн:

1. Міжнародні договори та угоди: Спільні зусилля країн та міжнародних організацій для встановлення правил та норм, що регулюють поведінку в інтернеті та в інших сферах, можуть допомогти зменшити ризик гібридних воєн.
2. Кіберзахист: Розвиток кіберзахисту для захисту комп'ютерних систем і критичної інфраструктури важливий для зменшення вразливості перед кібератаками.

3. Зміцнення інформаційної грамотності: Навчання громадян інформаційній грамотності допомагає запобігти впливу дезінформації та пропаганди.
4. Дипломатія та перемовини: Політичний діалог і дипломатичні зусилля можуть бути важливими шляхами вирішення гібридних конфліктів, дозволяючи сторонам знайти мирне рішення.

Загалом, гібридна війна представляє собою складну проблему, і її вирішення вимагає комплексного підходу, включаючи як військові, так і невійськові засоби. Розвиток та дослідження цієї теми є критичними для забезпечення міжнародної безпеки та стабільності.

Отже, "гібридна війна" представляє собою високотехнологічний конфлікт, який є продовженням політичних стратегій держави, політичних груп, транснаціональних корпорацій та недержавних організацій. Мета такого конфлікту полягає в нав'язуванні своєї точки зору опонентам через інтегрований, адаптивний та асиметричний синхронізований деструктивний вплив у різних аспектах життя та в багатовимірному просторі. Гібридна війна включає як звичайні, так і нетрадиційні методи, фокусуючи увагу на декількох джерелах та способах атаки, а також на сумарних ефектах та високому рівні невизначеності для противників щодо кінцевих стратегічних цілей. Головні цілі гібридних конфліктів включають контроль над суспільством, вплив на загальнолюдські настрої та маніпуляції особами, відповідальними за прийняття важливих рішень в державі.

Противник має на меті маніпулювати основними цінностями, мотиваційними факторами та культурною основою, а також стратегічно критичною інфраструктурою країни. Це досягається комплексною, збалансованою реалізацією ефектів з використанням м'якої та твердої сили. Ось чому об'єктами у гібридних конфліктах є важливі компоненти держави – це політична, дипломатична, соціальна, технологічна, енергетична, фінансова, кібер, соціальна, інформаційна та інші сфери.

Важливі публікації з цієї теми були зроблені такими, науковцями, як П.Мансур, Френк Г. Хоффман, Майкл Айшервуд, Шейн Рівс, Роберт Барнсбі, Тема дослідження є розробленою і українськими вченими, а саме актуальною і дискусійною, вона привертає увагу багатьох науковців. Серед українських науковців варто зазначити

наступних: В.Горбулін, М.Дорошко, Є.Магда, П.Гай-Нижник, Б.Парахонський, Г.Яворська.

Мета роботи полягає у дослідженні питання гібридної війни як форми сучасного міжнародного конфлікту, а також методів її ведення та шляхів вирішення, зокрема на прикладі російської гібридної агресії.

Завдання виконання кваліфікаційної роботи:

- проаналізувати гібридні конфлікти в теорії війн
- визначити основні підходи до трактування гібридних конфліктів
- дослідити світовий досвід ведення гібридних конфліктів
- описати шляхи вирішення гібридних конфліктів
- охарактеризувати передумови та причини гібридної агресії Росії
- узагальнити методи ведення гібридного конфлікту в Україні
- проаналізувати ескалацію гібридного конфлікту в Україні і перспективи його

вирішення.

Об'єкт дослідження – гібридна війна як суспільно-політичний феномен і форма сучасного міжнародного конфлікту.

Предмет дослідження – характер, основні риси й особливості сучасної гібридної війни.

Методи дослідження. Дослідження ґрунтується на використанні різних наукових та спеціалізованих методів. Для узагальнення концепції гібридної війни був використаний системний підхід. Цей системний підхід, у поєднанні з порівняльним аналізом основних теоретичних підходів до визначення гібридної війни, сприяв визначенню акторів, їхніх завдань і інтересів під час гібридної війни. Також у рамках системного підходу було можливим створення самої системи російсько-української гібридної війни. До цього був застосований метод моделювання для створення структурної моделі, яка об'єднала суб'єктний склад, методи впливу і шляхи реалізації.

При обробці емпіричних даних було використано різні методи, включаючи ті, що звичайно використовуються в політології, а також методи з інших галузей наук. Значний внесок в міждисциплінарний характер дослідження був зроблений завдяки використанню методів інших наук. Наприклад, дослідження сутності гібридної війни

як принципу мінімізації втрат з боку агресора та його бажання уникнути відповідальності за початок агресивної війни включало аналіз з техніко-юридичної точки зору та тлумачення правових норм.

Використання індуктивних та дедуктивних методів допомогло визначити основні методи, які використовуються агресором під час гібридної війни, на основі чого було визначено основні сфери вразливості українського суспільства в умовах російської гібридної агресії. Прогностичний метод дозволив розробити систему основних підходів до протидії російській гібридній агресії, головною метою яких є завершення поточного конфлікту і створення основ для уникнення повторення російсько-українського конфлікту у тому ж форматі у майбутньому.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у проведенні загального аналізу виникнення гібридних конфліктів, зокрема в Україні під час агресії РФ. Дослідження терміну «гібридна» агресія, конфлікт.

Практичне значення отриманих результатів полягає приверненні уваги до проблеми гібридних конфліктів, розроблення способів та заходів припинення гібридних конфліктів. На підставі проведеного дослідження здійснено узагальнення та висновки, які можуть зумовити використання здобутків роботи в подальших дослідженнях явища гібридної війни та політик протидії гібридній агресії. В цілому, результати дослідження формують теоретичний та емпіричний базис для формування державної доктрини гуманітарної безпеки та політики культурної безпеки.

РОЗДІЛ 1. ДОСЛІДЖЕННЯ «ГІБРИДНОГО КОНФЛІКТУ» У СВІТОВІЙ ТЕОРІЇ ВІЙН.

1.1 Гібридні конфлікти в теорії війн

Гібридні конфлікти відображають зміни в характері сучасних збройних конфліктів і включають в себе елементи як війни, так і ненасильницького впливу. Гібридні конфлікти можуть бути важливим інструментом для держав і недержавних акторів в боротьбі за вплив в умовах багатопольної системи. Вони можуть використовувати ці конфлікти для досягнення своїх стратегічних цілей без прямого військового втручання. Держави та інші актори шукають нові способи реалізації своїх інтересів, і гібридні конфлікти можуть бути більш ефективним інструментом, ніж традиційні військові дії.

Гібридні конфлікти - це форма сучасних збройних конфліктів, яка поєднує в собі якісно різні методи ведення війни, включаючи військові, політичні, економічні, інформаційні та ненасильницькі засоби впливу з метою досягнення стратегічних цілей. Гібридні конфлікти стають складнішими для розуміння і управління, оскільки вони не мають чіткої ієрархії та ідентифікованих противників. Ця тема важлива для дослідження, так як вона має серйозний вплив на безпеку та стабільність у світі, і вимагає розвитку відповідних стратегій та політики.

Здавна тема війни привертала увагу дослідників і нині стає все більш популярною для вивчення. Після російської агресії проти України у 2014 році зацікавленість у дослідженнях гібридних воєн стрімко зростає. Вивчення війни загалом і нових її форм стає об'єктом міждисциплінарних наукових досліджень. Комунікативні та когнітивні аспекти вивчення війни набувають важливості. Експерти вважають, що сучасні війни входять у ширший концепт "збройний конфлікт", який включає наявність організованих збройних сил та участь у бойових діях певної інтенсивності [1].

Ця дефініція передбачає, що війна - це перш за все фізичний, матеріальний явище, такий як зброя (танки, літаки, ракети, кораблі тощо), її застосування, удари,

оборонні дії та руйнування об'єктів. До фізичної сфери також відносяться людські втрати та загибель військовослужбовців і цивільних під час конфлікту. При цьому фізичні дії на полі бою завжди супроводжуються їхнім дискурсивним осмисленням, вербальним описом та аналізом. Пов'язаність війни зі словами, текстами та оповіданнями не є випадковою: давньогрецька назва війни, *polemos* (від якої походить слово *полеміка*), об'єднувала як військові, так і словесні бої. Можна припустити, що дискусії про війну та фізична війна виникають одночасно.

Збройний конфлікт будь-якого рівня стає війною - історичною, соціальною, гуманітарною подією - лише в межах свого дискурсивного (переважно вербального) розуміння. Фізичний аспект війни завжди взаємодіє з її дискурсивною стороною. Війна набуває сенсу та статусу лише через дискурсивні форми. Навіть найжорстокіші сутички не можна назвати війною, доки вона не оголошена.

У випадку гібридних війн важливо розуміти та сприймати події, оскільки виникає проблема інтерпретації основних компонентів когнітивної системи збройного конфлікту, таких як:

- 1) сторони конфлікту (супротивники),
- 2) предмет "суперечок" (проблема, яка вирішується війною),
- 3) мета сторін, а також супутні елементи:
- 4) інтенсивність бойових дій,
- 5) тривалість конфлікту,
- 6) інструменти,
- 7) способи та засоби ведення війни,
- 8) просторове та часове розташування подій, і, нарешті,

9) кінцевий результат [2] (елементи збройної системи конфлікту враховуються згідно з ресурсом FrameNet та загальним фреймом "hostile encounter", в який входять іменники війна, битва, боротьба та інші поняття з цього спектру).

Концепція гібридної війни ґрунтується на нечіткій когнітивній структурі. Порушення установлених категорій війни - цілі, зброя, учасники, руйнування, перемога/поразка і таке інше - породжують непередбачувані ефекти, які впливають на політичні та військові рішення.

Організаційна структура "гібридної війни" має децентралізований характер, де окремі підрозділи діють незалежно та стараються досягти своїх завдань у відповідності до загальнополітичних цілей. Це позбавляє країни, яка стає об'єктом "гібридної" атаки, можливості визначити оборонну стратегію, оскільки центри загрози непостійні; такі країни не можуть визначити лінію фронту та не знають, які засоби використовувати для протидії загрозі. Неможливість швидко встановити чіткий зв'язок між гібридними методами та їхньою ієрархічною структурою основним чином відрізняє "гібридну війну" від інших видів військових дій [3, с. 15].

Гібридні методи ведення війни можуть бути використані як у часи війни, так і в умовах миру, що дає можливість для маневрування щодо держави, яка є об'єктом війни. У цьому випадку кількість традиційних методів ведення війни в розпорядженні цільової країни не має значення, оскільки захиститися від гібридних загроз дуже складно. Більше того, використання методів "гібридної війни" як джерела загрози може надихнути цільову державу до дій, які служать інтересам держави, що ініціює "гібридну війну". З огляду на динаміку глобальних і регіональних конфліктів, питання "гібридної війни" стає все більш актуальним. В першу чергу йдеться про методи та форми підготовки держави до опору проти гібридних методів, спрямованих проти неї. Різноманіття методів ведення війни породило питання про те, які заходи та процеси необхідно розробити для своєї оборони та досягнення власних політичних цілей. Іншими словами, наразі невідомо, які дії та процеси потрібні для запобігання та ефективного реагування на загрози "гібридної війни". У цьому контексті конфліктуючі сторони, застосовуючи нечіткі факти та вигадки, створюють власну реальність у ім'я реалізації своїх інтересів [4].

Нас дні у військово-політичній науці немає загальноприйнятого визначення "гібридної війни". Міністерство оборони США утримується від офіційного визнання цього терміну, обмежуючись поняттям "гібридна загроза". Деякі дослідники, у тому числі російські, також сумніваються у вірності терміну "гібридна війна". Наприклад, професор А.І. Підберезкін з МГМУ надає перевагу терміну "мережецентрична війна", який передбачає використання будь-яких елементів - політичних, економічних, інформаційних, військових та інших - для досягнення глобальних геополітичних

цілей. Полковник російського Генштабу Євген Едуардович Месснер вже в 1960-х роках називав гібридну війну "Повстанням" (його книга "Повстання - назва Третьої світової війни", видана в Буенос-Айресі в 1960 році).

За цим визначенням, гібридна війна є сучасним виконанням війни, як збройного конфлікту. Зазначається, що кожному етапу розвитку людської моралі властивий певний стиль війни і, отже, вид зброї: лицарі влаштували турніри, релігійні війни привели до "кривавих бань", а події, як Варфоломійська ніч, Аустерліц та Бородіно, є прикладами мільйонів битв лицем до лиця. Стиль сучасної війни - це "гуманістичне" знищення, де, наприклад, економічна блокада Німеччини та ядерне бомбардування Хіросіми та Нагасакі призводять до гибелі половини або навіть усього цивільного населення [5, с. 105].

У сучасний період, питання гібридних війн, кольорових революцій та інформаційного впливу набувають дедалі більшої актуальності. Гібридні війни визнані інструментами геополітичної боротьби в сучасному світі, включаючи інформаційні та психологічні війни, кольорові революції та створений хаос. Це не випадково, оскільки сучасна світова цивілізація стикається з новими засобами створення нової політичної реальності, які виявляються дуже ефективними в умовах кризи у підпорядкуванні світу. З іншого боку, ці засоби становлять унікальну загрозу для сучасних національних держав [6].

Важливо підкреслити, що, незважаючи на нову термінологію, "гібридні війни" включають у себе старі та добре відомі підходи, які вже використовувалися в світових конфліктах, включаючи політичні та інформаційні війни тощо. Також, нещодавно виникло поняття "інформаційні війни". Лише 3-4 роки тому, всі питання інформаційної війни та протидії інформаційним загрозам обмежувалися організацією інформаційної безпеки, яка зараз перетворилася на поняття "кібербезпека". На початковому етапі кризи в Україні розглядали її через призму інформаційних війн, проведених Російською Федерацією. Однак ми мусимо використовувати ці терміни для опису нових явищ, порівнюючи їх з раніше відомими явищами, подіями та процесами, які ми розуміємо. Таким чином, нова термінологія спирається на аксіоми політології, які приймаються всім експертним співтовариством і не підлягають

сумніву. Цей підхід також відзначається об'єктивністю, оскільки швидкі зміни в сучасному світі створюють нові явища, які не мають прямого аналогу в історії, і, як наслідок, потребують нових визначень і описів. Світ розвивається швидше, ніж може описати понятійний апарат [6].

На ранніх етапах гібридний наступ часто спрямований на спровокування внутрішньої нестабільності в країні. Ці комплексні наступальні дії часто націлені на зміну уряду та завершення гібридного наступу, і ця стратегія може супроводжуватися загрозою використання звичайних військових сил. Головною характеристикою гібридної атаки є створення невизначеності стосовно того, що відбувається і хто стоїть за атакою. Однією з головних передумов для розпочатку гібридної війни є складність визначення відповідальних за неї сил та/або збору безспірних доказів для подальшого приведення до суду. В сучасному світі інформаційна війна стала рутинним явищем, де заперечення фактів або їх спотворення можуть легко маніпулювати громадськістю і впливати на політиків. Таким чином, інформаційна війна може бути розглянута як одна з передумов гібридної агресії [6].

З урахуванням природи гібридної війни, Україні важливо зосередити увагу на розвитку нетрадиційних методів, які становлять складову ведення війни та забезпечення національної безпеки. Засоби кібернетики, інформаційних технологій, економіки та пропаганди також повинні розглядатися як складники "гібридної війни", і, отже, виникає потреба у створенні відповідних систем захисту від цих загроз. Водночас для побудови системи оборони ефективним чином необхідно розуміти слабкі місця країни, яка може стати об'єктом гібридної війни [4].

Феномен гібридної війни існує у двох основних режимах - матеріальному (фізичному) та дискурсивному. Ці два режими є асиметричними. В аспекті військового (матеріального) розміру, конфлікт між Росією та Україною має локальний характер та охоплює обмежену територію України, в той час як дискурс гібридної війни має глобальний вплив. Ключовий аспект гібридної діяльності полягає в використанні культури, цінностей та чутливості населення країни-цілі. Однак акцент робиться на формі, а не на змісті, і це дозволяє легко маніпулювати цими аспектами. Сучасна масова культура надає перевагу простій доступності інформації широкому

колу споживачів, не вимагаючи великого інтелектуального зусилля від них, і це сприяє маніпулюванню емоціями одержувачів контенту. У відсутність ідеології, яка б мотивувала дії, ідеологи гібридних технологій провокують громадян до організації протестів та інших форм опору. Тут масова культура та інформаційне поле часто використовуються як інструменти гібридної війни нового типу. З одного боку, це свідомий засіб, спрямований на руйнування історичної пам'яті та об'єктивної інтерпретації світової історії. З іншого боку, моральна та правова складова збройної агресії базується на розповсюдженні несправедливої інформації, яка може послужити підставою для застосування військової агресії, затримок іноземців і економічного тиску на країну [6].

Ще однією складовою гібридної війни, за словами українських дослідників В.П. Горбуліна і Є.В. Магди, є "енергія", хоча аналітики часто ігнорують роль енергетичних аспектів у гібридній війні [7].

Ця аспект трохи відводиться на задній план порівняно з іншими аспектами гібридної війни, такими як економічні санкції, пропаганда та збройне протистояння. Використання енергетичних ресурсів для досягнення політичних та стратегічних цілей - це не нова практика, і ми можемо навести приклад нафтової кризи 1973 року, викликаного ембарго ОПЕК на постачання нафти західним країнам, які підтримували Ізраїль у війні Судного дня. Вуглеводні завжди були суттєвим товаром, і їхні ціни традиційно залежали від політичних факторів. Якщо у біполярному світі політичний аспект енергетичних відносин виявлявся винятком, то в багатополлярному світі енергетичний аспект нерозривно пов'язаний з політичним впливом держави на світові події.

Говорячи про особливості гібридної війни, не можна не згадати доповідь начальника Генерального штабу ЗС РФ В.В. Герасимова на засіданні Академії військових наук у лютому 2013 року. Важливо відзначити, що ця доповідь була викладена рік до подій на Кримському півострові та подальших конфліктів на сході України [8]. У своєму виступі генерал Герасимов відзначив тенденцію до зсуву акценту в збройних конфліктах від військових дій на користь політичних, економічних, інформаційних та гуманітарних засобів, які здійснюються з

використанням протестного потенціалу населення. Він підкреслив важливість інформаційної боротьби та спеціальних операцій у гібридних конфліктах. Відкрите застосування військової сили часто відбувається лише на пізніших етапах конфлікту і використовується для досягнення остаточних цілей [8].

В.В. Герасимовом зазначено, що трансформація сучасних конфліктів порушує баланс між військовими та невійськовими методами боротьби, визначаючи політичний результат війни. За даними російського Генштабу, співвідношення між цими методами в даний час становить 1:4 на користь невійськових [9].

Відзначимо, що набули популярності асиметричні дії, які дозволяють ліквідувати перевагу супротивника у збройному бою. До них відносяться використання сил спеціального призначення і внутрішньої опозиції для створення постійного фронту на всій території ворожої держави, а також інформаційний вплив, форми і методи якого постійно вдосконалюються.

Таким чином, гібридний конфлікт – це збройний конфлікт, який включає різні види військової діяльності, такі як відкрита війна, тероризм, кібератаки, інформаційна війна та інші нестандартні методи ведення війни. Цей термін описує конфлікти, в яких протистояння відбуваються не тільки на військових фронтах, а й в інших сферах, таких як інформаційний простір, політика, економіка, суспільство тощо.

Гібридні конфлікти часто характеризуються наступними основними рисами:

Комбінування методів: У гібридних конфліктах актори поєднують в різних комбінаціях військовий тиск, політичну дипломатію, економічний вплив, інформаційну пропаганду, кібератаки, підривні дії, терористичні акції тощо.

Ненасильницькі методи: Хоча гібридні конфлікти можуть включати в себе використання військової сили, вони також активно використовують ненасильницькі методи, такі як дезінформація, вплив на громадську думку, маніпуляція інформацією, психологічний тиск тощо.

Гнучкість і адаптація: Актори, які ведуть гібридний конфлікт, зазвичай демонструють здатність до швидкої адаптації та зміни тактик залежно від обставин. Вони можуть переходити від військових дій до ненасильницьких методів і навпаки.

Порушення міжнародного права: У гібридних конфліктах часто порушуються норми міжнародного права, включаючи правила про застосування сили та конфлікти збройні. Це може призвести до погіршення гуманітарної ситуації та порушення прав людини.

У гібридних конфліктах зазвичай використовуються різні комбінації військових і невійськових засобів для досягнення конкретних політичних, економічних або територіальних цілей. Ці конфлікти можуть бути внутрішніми або міжнародними, і їх характер може відрізнятися залежно від регіону.

Слід зазначити, що гібридні конфлікти може бути важко розпізнати та боротися з ними через їх мультимодальний характер. Це може включати дезінформацію, психологічну війну, використання незаконних збройних сил, кібератаки та інші нестандартні методи ведення війни.

Гібридні конфлікти потребують інтегрованого підходу до аналізу та реагування з боку держав і міжнародних організацій для вирішення викликів, які вони створюють для міжнародної спільноти.

1.2. Основні підходи до трактування гібридних конфліктів

Трактування гібридних конфліктів може варіюватися в залежності від контексту та підходу дослідника, але загалом гібридні конфлікти описуються як конфлікти, що включають в себе комбінацію різних методів і стратегій ведення війни, що не обмежуються лише традиційними військовими операціями. Ось кілька ключових аспектів трактування гібридних конфліктів:

1. Мультиmodalність: Гібридні конфлікти включають в себе різні види діяльності, такі як військова, інформаційна, кібернетична, економічна, політична, психологічна, гуманітарна та інші. Це комбінація різних методів інструментів, які використовуються для досягнення політичних та стратегічних цілей.

2. Нетрадиційність: Гібридні конфлікти відрізняються від класичних війн тим, що вони часто не мають чіткої декларації війни або оголошення бойових дій. Вони можуть проявлятися у вигляді підривної діяльності, дестабілізації та підірвання довіри до уряду чи суспільства.

3. Асиметричність: Гібридні конфлікти часто включають в себе асиметричні аспекти, де сильні держави або нестандартні актори можуть використовувати свою владу та ресурси для впливу на слабших супротивників. Це може включати в себе використання пропаганди, дезінформації та інших нешляхових методів.

4. Гнучкість: Гібридні конфлікти можуть змінювати свою природу та методи впливу в залежності від обставин. Вони можуть адаптуватися до нових умов та реагувати на дії противника, що робить їх важко передбачуваними.

5. Складність: Гібридні конфлікти можуть бути дуже складними для аналізу і розуміння, оскільки вони включають в себе багато взаємопов'язаних чинників та проявів. Тривалість і витрати гібридних конфліктів також можуть бути важкими для передбачення.

Визначення гібридної війни можна знайти у різних термінологічних словниках, наприклад: "Гібридна війна – конфлікт, де держава-агресор створює внутрішні протиріччя та конфлікти у цільовій державі, використовуючи їх для досягнення політичних метей шляхом звичайної війни" [10, с. 218].

Також можна зустріти визначення терміну "гібридна війна" (англ. hybrid war) як військової стратегії, яка об'єднує звичайну війну, невелику війну, кібервійну, а також використання ядерної, біологічної та хімічної зброї, саморобних вибухових пристроїв та інформаційних технологій. Цей підхід до конфлікту є складною та потужною формою війни. Експерти вважають гібридну війну різновидом збройного конфлікту, який у XXI столітті застосовуватиметься все частіше.

З історичної перспективи можна відзначити перший випадок гібридної війни в V столітті до нашої ери під час Пелопонеської війни між Афінами та Спартою. Окрім традиційних бойових дій, Афіни використовували стратегію підбурювання повстань серед спартанських підданих ілотів. Цей метод гібридної війни, що полягав у створенні внутрішніх джерел напруги, виявився ефективним, сприяючи перемозі афінян. Сучасні гібридні конфлікти, такі як той, що відбувається на сході нашої країни, можна розглядати з точки зору міжнародного права. Актуальність таких роздумів посилюється тим, що сучасні війни виходять за межі традиційних норм та принципів. На сьогоднішній день міжнародне право не має чіткого визначення поняття "гібридна війна", що ускладнює його вивчення та розуміння. Ми не можемо покладатися на універсальні термінологічні визначення чи глибокі дослідження, які дозволили б повною мірою зрозуміти цей вид конфлікту.

Ті самі війни 19 століття не містять складових "гібридної війни", як відзначено у відміну від подій 20 століття, коли ці складові війни виявилися більш виразними або значущими. Тема гібридних воєн розглядається в багатьох роботах, і деякі навіть намагалися називати їх "війнами майбутнього". Багато вчених, істориків і політиків вважають, що лідери Третього рейху, зокрема Адольф Гітлер та рейхсміністр народної освіти Пауль Йозеф Геббельс, були одними з ідеологів гібридної війни. Останній відповідав за створення ідеологічної бази для здійснення та ескалації військових дій. Прикладом можуть бути події в Польщі 1939 року, коли німецькі солдати, вдягнуті в польську форму, атакували своїх співвітчизників, і нацистська Німеччина розпочала найкривавішу війну в історії людства під гаслом захисту своєї територіальної цілісності.

Під час Другої світової війни Пауль Йозеф Геббельс інтенсифікував пропаганду Третього рейху, використовуючи спеціальні новини по радіо та кінохроніку. Він також підтримував видання тижневика "Das Reich", в якому постійно публікував статті, спрямовані на підтримку образу німецького солдата Вермахту, що вів священну війну за збереження "німецьких цінностей". Сучасна Росія використовує подібні методи пропаганди через центральні телеканали, друковані ЗМІ та Інтернет. Створено окремий телеканал "Life News", що популяризує "справжні цінності російського світу". Френк Г. Хоффман, вчений з питань збройних конфліктів і військово-політичної стратегії, підкреслює, що "гібридні війни" стають все більш поширеними, і вони об'єднують асиметричні конфлікти та нетрадиційні війни, де відсутня відкрита бойова діяльність [11, с. 40].

Френк Г. Хоффман також зазначає, що майбутні загрози будуть мультимодальними та багатовимірними за своєю природою, і їх неможливо звести до простої структури збройних конфліктів чи війн. Зокрема, такі загрози будуть включати асиметричні та нетрадиційні стратегії та тактики, децентралізоване планування та впровадження, а також участь недержавних акторів та різноманітні технології [12, с. 21].

У світі глобалізації розвиваються технології, які радикально змінюють соціальний простір існування. Ці зміни супроводжуються еволюцією методів та засобів ведення війни, що особливо видно в концепції гібридної війни. В сучасному політичному дискурсі гібридну війну визнають "військовою діяльністю, що передбачає участь збройних сил, що відрізняються за складом, засобами, рівнем і характером підготовки" [13, с. 98].

Слід зауважити, що в сучасній науці існують різні підходи до концептуалізації гібридної війни. Наприклад, Ф. Гофман, один з творців теорії гібридних конфліктів, у своїй праці "Конфлікт у 21 столітті: поява гібридних війн" виділяв "гібридні війни" як явище, що поєднує смертельність державного конфлікту з фанатичною та тривалою іррегулярною війною [12, а. 53]. Він розуміє термін "гібрид" як охоплення як організації війни, так і засобів її ведення. Організаційно такі конфлікти можуть варіювати від ієрархічних політичних структур до децентралізованих центрів або

мереж тактичних підрозділів. Засоби ведення війни також стають гібридними як за формою, так і за застосуванням. За думкою Гофмана, у таких конфліктах майбутнього супротивники, включаючи держави, державні групи і суб'єкти самофінансування, будуть використовувати сучасні військові можливості та заворушення, включаючи засідки, саморобні вибухівки та насильницькі вбивства.

Інший західний теоретик, Рассел Glenn, розвиває підхід Ф. Гофмана і визнає, що конфлікти XXI століття можна відзначити окремим типом, який можна назвати "гібридною війною" [14, С. 73]. За допомогою терміну "гібридна загроза", Glenn визначає її як супротивника, який одночасно і адаптивно використовує комбінацію політичних, військових, економічних, соціальних та інформаційних засобів, а також різні методи ведення війни, включаючи звичайні, нерегулярні, катастрофічні, терористичні і диверсійно-кримінальні [15]. За його думкою, гібридна загроза може включати участь як державних, так і недержавних учасників конфлікту.

Слід зауважити, що В. Герасимов спочатку не використовував термін "гібридна війна" при створенні російського нарративу у 2013 році. Проте після двох років бойових дій в Україні, а також після втручання Росії в сирійську кризу, ця концепція була переосмислена і розширена в 2016 році. В. Герасимов наголосив на інформаційному аспекті, вказавши на масовий вплив на свідомість громадян країн - об'єктів агресії через мережу Інтернет. За його думкою, ці методи мають бути доповнені секретними військовими заходами, включаючи підтримку екстремістських і терористичних організацій. Його презентація гібридного підходу завершується висновком, що "непрямі і асиметричні дії та методи ведення гібридних воєн дозволяють позбавити супротивну сторону фактичного суверенітету без окупації території держави" [16].

Звісно, концепція гібридної війни не може існувати відокремлено від політично-правової реальності, тому виникає питання про її місце та відношення до інших понять. У сучасному громадсько-політичному дискурсі спробують порівняти гібридну війну з холодною війною. Заява про те, що "гібридна війна приходить на зміну холодній війні як новій формі протистояння" [17, с.19], може вплинути на концептуалізацію нашого дослідження. Така думка має свої підстави, але існують

контраргументи. По-перше, важливо чітко розуміти, що розуміється під "холодною війною" - чи це єдиний термін для протистояння США і СРСР (1946-1991 рр.) [18, С. 116], чи це загальна концепція глобального протистояння. Щодо "холодної війни", на нашу думку, твердження про те, що її змінить гібридна війна, не має достатньої підстави. Глобальне протистояння двох таборів минулого століття відрізнялося наявністю чіткої ідеології з обох сторін.

В умовах якісної зміни сучасних конфліктів важливим стає розширення їх географії. Серед цих особливостей російський дослідник А.А. Бартош наголошує на понятті тертя і зношення війни [19].

Якщо перший термін визначений К. Клаузевіцем, то другий, на його думку, не має належної уваги в працях як вітчизняних, так і зарубіжних спеціалістів. Для традиційної війни К. Клаузевіц визначає 7 джерел спільного тертя [20]:

- загроза;
- фізична напруга;
- невизначеність та недостовірність інформації, на основі якої приймаються рішення;
- випадкові події, які неможливо передбачити;
- фізичні і політичні обмеження щодо застосування сили;
- непередбачуваність у результаті взаємодії з противником;
- невідповідність причин і наслідків війни.

Виникненню нових або збільшенню загрозливого значення існуючих джерел тертя в основному сприяють такі особливості конфліктів [19]:

По-перше, у гібридній війні атакуюча сторона одночасно та адаптивно використовує комбінацію широкого спектру звичайних засобів, іррегулярної тактики, тероризму та кримінальної поведінки в зоні бойових дій для досягнення політичних цілей війни, що значно підсилює дію фактора непередбачуваності.

Друга особливість полягає у відмінностях у структурі військово-політичного управління між об'єктом і суб'єктом гібридної війни. Розвиток ситуації гостро контрастує з незбалансованістю системи державного управління, що сприяє порушенню координації дій між різними державними структурами, що діють на

ієрархічній основі та відповідають за керівництво управлінням та політикою в галузі війни, військового, соціально-економічного, фінансового і культурно-ідеологічного секторів.

Третя особливість полягає в зміні характеру конфліктів, які виникають через протиріччя між провідними державами, зростанням кількості та інтенсивності терористичних актів, довготривалим збереженням нестабільності в слабких державах та поширенням руйнівних технологій.

Четверта особливість - це міжнародний тероризм, який має транскордонний характер і ігнорує всі правові норми.

П'ята особливість - це міграція, яка залишається високою в країнах Європи. Більшість мігрантів - молоді люди з низьким рівнем освіти, без спеціальностей, які перебувають під впливом псевдорелігійних сект чи злочинних організацій.

Слід відзначити, що асиметричні дії набули популярності, оскільки вони дозволяють зменшити перевагу супротивника в збройних конфліктах. До них відносяться використання сил спеціального призначення та внутрішньої опозиції для створення постійного фронту на всій території ворожої держави, а також вплив інформаційного характеру, методи та форми якого постійно удосконалюються.

На думку українського дослідника А.В. Слюсаренка, "асиметричні" війни та конфлікти характеризуються такими ознаками [21]:

- нанесення декількох невійськових атак, сконцентрованих в часі та місці, з несподіваними наслідками для противника та неприйнятною шкодою для жертв;
- нав'язування противнику протистояння в принципово новій системі координат;
- відсутність регулярної лінії фронту;
- приховування політичних цілей;
- використання нових, несподіваних засобів та форм насильства [21].

В уявленні сучасних дослідників, гібридна війна має наступні особливості [21]:

- вона виступає як вид асиметричних дій;
- поєднує військові та невійськові інструменти протистояння та охоплює театр безпосереднього зіткнення, тилову зону та простір міждержавних відносин;

- характеризується інноваційними технологіями та засобами мобілізації, включаючи кібервійну та інформаційно-комунікаційні технології, хоча розробка нових видів летальної зброї не є обов'язковою;

- важливими суб'єктами боротьби є мережеві та поліцентричні структури;

- гібридна війна включає комплекс заходів дипломатичного, військового, інформаційного, економічного, екологічного тощо характеру;

- комплекс "гібридних" загроз надзвичайно широкий і включає традиційні військові, партизансько-терористичні, інформаційно-психологічні загрози та передові технології, такі як діяльність в енергетиці, кібератаки, "кліматична зброя" та інше;

- у гібридних війнах зростає роль сил спеціальних операцій, партизанських угруповань, терористів та інших недержавних формувань, включаючи міжнародну злочинність.

Отже, незважаючи на тривалий період використання терміна "гібридна війна" з 2007 року, його сутність постійно змінювалася, набувши більш-менш стійкого вираження лише з початком російської агресії проти України. Залишається багато питань, які потребують подальшого дослідження в рамках розробки концепції гібридної війни.

РОЗДІЛ II. СВІТОВИЙ ДОСВІД ВЕДЕННЯ І ШЛЯХІВ ВИРІШЕННЯ ГІБРИДНИХ КОНФЛІКТІВ

2.1. Світовий досвід ведення гібридних конфліктів

Гібридні конфлікти - це форма сучасних конфліктів, яка поєднує різні види впливу, включаючи військовий, політичний, інформаційний, економічний та гуманітарний, з метою досягнення політичних, економічних та стратегічних цілей. Ці конфлікти характеризуються використанням різних інструментів та тактик, які важко класифікувати в рамках традиційних визначень військового або невійськового характеру.

Світовий досвід ведення гібридних конфліктів демонструє різноманітність підходів та методів, які використовуються у таких конфліктах. Гібридні конфлікти характеризуються використанням поєднання військових, політичних, інформаційних, економічних та інших засобів для досягнення політичних та стратегічних цілей. Приклади гібридних конфліктів із світового досвіду:

1. Російська агресія проти України.

Цей конфлікт, який розпочався в 2014 році, є одним із найбільш відомих прикладів гібридного конфлікту. Російська Федерація використовує військові дії, інформаційну пропаганду, економічний тиск та підтримку сепаратистських об'єднань на сході України для досягнення своїх політичних та стратегічних цілей.

2. Конфлікт в Сирії.

Громадянська війна в Сирії також має гібридний характер, оскільки в ній беруть участь різні внутрішні та зовнішні актори. Ріжниця полягає в тому, що різні країни підтримують різні фракції та групи військових, використовуючи різні методи, включаючи військові дії, постачання зброї, гуманітарну допомогу та інші інструменти для досягнення своїх стратегічних інтересів.

3. Конфлікт на сході Азії.

Спори між різними країнами у східній Азії, такі як Китай, Японія та інші, також можуть бути класифіковані як гібридні конфлікти. Вони використовують комбінацію

військових дій, дипломатії, інформаційної впливової роботи та інших методів для досягнення своїх стратегічних цілей.

4. Кібератаки та кібервійна.

Кібератаки і кібервійна включаються в гібридний арсенал конфліктів. Це означає використання комп'ютерних атак для завдання шкоди важливим інфраструктурним об'єктам, комунікаціям та системам керування.

5. Гібридні загрози для країн Заходу.

Сучасні держави Заходу також стикаються з гібридними загрозами у вигляді дезінформації, кібератак, економічного тиску та інших методів, які використовуються супротивниками для підриву їхньої стійкості.

Світовий досвід підкреслює необхідність розвитку комплексного підходу до вирішення гібридних конфліктів, включаючи військові, політичні, інформаційні та економічні аспекти. Також важливо розвивати інструменти та стратегії для захисту від гібридних загроз і зміцнення національної безпеки.

Глибше поглянувши на історію, можна зазначити, що перший випадок гібридної війни датується V століттям до н. е., під час Пелопоннеської війни між Афінами та Спартою. Окрім традиційних бойових дій на фронті, Афіни активно підштовхували підлеглих спартанцям ілотів до повстання. Це був приклад важливого аспекту гібридних війн – створення внутрішнього джерела військового напруження. Ця тактика вирішально сприяла перемозі афінян. Спарта може була успішно відстоювати традиційні битви проти афінських військ, але була абсолютно беззахисною перед руйнівною тактикою гібридної війни. Цей аспект тактики гібридної війни, який ми спостерігали пізніше в історії людства, зараз можна побачити на сході нашої країни [22, с. 76].

Прикладами гібридних війн із світової історії є такі події:

1. Конфлікт між Вірменією та Азербайджаном на рубежі 1980-1990-х років вважається видовищним прикладом гібридної війни. Ця війна охопила військові дії, інформаційну пропаганду та нерегулярні збройні формування.

2. Під час лівано-ізраїльської війни 2006 року ліванська ісламістська організація Хезболла використовувала регулярні та нерегулярні збройні групи для інформаційних атак та диверсій проти Ізраїлю.

3. Російсько-грузинська війна 2008 року була характеризована як використання військових дій, інформаційних та кібератак, а також економічного тиску.

4. Російсько-українська війна та конфлікт в Сирії – сучасні приклади гібридних війн.

Проте важливо зауважити, що гібридний характер конфліктів був характерним для всієї історії СРСР. Радянський Союз використовував гібридний підхід в інтересах репресивного контролю над колонізованими народами. Громадянська війна 1918-1921 років, яка найкраще відома як російсько-українська війна, була найбільш кривавою та жорстокою для нашої країни. В цей період були застосовані елементи гібридного характеру: розповсюджена російська пропаганда, масовий вторгнення, створення альтернативних органів влади, етнічні чистки та інші події. Економічний аспект гібридних війн був активно використаний після переходу до глобальної економічної системи та міжнародної торгівлі.

Історія показує, що гібридні війни включають економічну складову, і вона стала активно використовуватися лише після переходу до глобальної економічної системи, заснованої на міжнародному поділі праці та торгівлі. Історичні факти свідчать про багато методів використання цього аспекту в гібридних війнах. Наприклад, під час наполеонівських воєн Франція фальсифікувала англійські, австрійські та російські грошові одиниці.

З приходом епохи глобалізації фінансовий компонент гібридних війн значно розширив свій масштаб та різноманітність використовуваних методів. Діапазон методів варіюється від безпосереднього заморожування фінансових рахунків окремих осіб або навіть ворожих урядів до непрямих прийомів, заснованих на заборонах. Наприклад, перший тип дій включає блокування іноземних банківських рахунків Іраку у 2012 році та Венесуели у 2019 році. Непрямі методи відображаються в обмеженні руху фінансів через "треті країни" і компанії або у відключенні іранських банків від системи "SWIFT" у 2018 році.

Один із ранніх прикладів економічної війни в історії - це "континентальна блокада", яку Франція застосувала проти Великобританії в період з 1806 по 1814 роки. У 19-20 століття найпоширенішим видом економічної війни була морська блокада. Перед Першою світовою війною були піддані блокаді такі країни, як Туреччина, Португалія, Нідерланди, Колумбія, Панама, Мексика, Аргентина та Сальвадор. Ініціаторами цих блокад були Велика Британія (12 разів), Франція (11 разів), Італія, Німеччина (3 рази), Австрія, Росія (2 рази) та Чилі [24, с. 81].

Після Другої світової війни економічні санкції продовжили залишатися активним інструментом міжнародної політики. З 1971 року і до кінця 20 століття зафіксовано приблизно 120 випадків використання санкцій, головним чином в контексті економічних суперництв між Заходом і СРСР. Цей інструмент використовується і в XXI столітті, охоплюючи такі аспекти, як тарифи та Закон США про експортний контроль, згідно з яким у 1949 році було створено Координаційний комітет експортного контролю, і Закон про протидію супротивникам Америки через санкції (CAATSA) від 2017 року. Деякі експерти виокремлюють ці санкції у окремий вид дій - "технологічний опонент".

Ще одним аспектом економічної конфронтації, який вже межує із питаннями гуманітарної моралі, є ресурси. Ці види блокад були використані в історії, включаючи блокаду фортець під час облоги, перекриття доступу до продовольства та води. В сучасному світі, завдяки технічному прогресу і розвитку глобальних економічних зв'язків, виникають нові форми ресурсних конфліктів, такі як транспортна блокада, енергетична або водна, які за своїми масштабами можуть призвести до екологічної катастрофи на великій території. Прикладами таких заходів є спроба відвести води річки Йордан від Ізраїлю, яка стала однією з причин "Шестиденної війни" в 1967 році, або кібердиверсія, спрямована на знищення електроенергетики Венесуели в 2019 році [25]. Також слід згадати кібератаки, здійснювані російськими хакерами на державні установи та об'єкти критичної інфраструктури в США, Канаді, Великобританії, Німеччині, Франції, Італії та Україні. У сучасній історії одним із найранніших і класичних прикладів гібридних операцій, в яких відображаються всі аспекти такого конфлікту, є громадянська війна в Іспанії в 1936-1939 роках. Аналіз цього конфлікту в

сучасній термінології показує, що він представляв собою типову гібридну боротьбу між фашизмом в особі Італії та Німеччини, підтриманими Португалією, і комунізмом у вигляді СРСР. Ця боротьба відбувалася не лише на іноземній землі, а й на території інших країн, що дотримувалися угоди про "нейтралітет", підписаної іншими європейськими країнами [25].

В останні роки спостерігається збільшення прикладів гібридних воєн, які включають як "жорсткі" методи, такі як застосування сили та інформаційне впливання на дії озброєних опозиційних формувань і приватних військових компаній у Сирії та Лівії, так і більш "м'які" варіанти, наприклад, таємну підтримку лідерів різних рухів "революційного" та "національно-визвольного". Віце-президенти та експерти з тахографічної техніки активно сприяють трансформації війни, надаючи їй новий рівень за допомогою виникнення нових методів і способів ведення війни, які включають раціональне руйнування соціально значущих сфер держави та інформаційно-психологічний тиск на противника з метою зламати його волю, і все це без застосування військової техніки.

Протягом останнього десятиліття гібридна війна, насамперед, пов'язується з агресивною політикою Російської Федерації. Ця концепція виявляється у практичному застосуванні до майбутнього розвитку суспільства та у співпраці з країнами СНД, а також Абхазією та Південним Осетією за допомогою Генерального штабу Збройних Сил Росії та армії Герасима. У 2013 році Герасимов визначив гібридну війну як асиметричну відповідь на поширення ліберальної демократії у світовій економіці, навіть якщо термін "гібридна війна" у російських документах не використовується, і вживається термін "нелінійна війна" або "Нове покоління війни". За моєю думкою, основними принципами російської гібридної стратегії є широке використання політичних, економічних, інформаційних, гуманітарних та інших невійськових засобів, які використовуються разом з перевіреними засобами інформаційної та ресурсної інформації [26, с. 38].

Прикладами гібридних воєн, які впроваджують ці методи, можуть слугувати російське вторгнення в Грузію у 2008 році, анексія Абхазії та Південної Осетії, незаконна тимчасова окупація Криму у 2014 році, а також події в Донецьку, Луганську

та Харкові, які перейшли під контроль Росії у класичній формі. Гібридна війна не завжди призводить до анексії території. Вона може включати в себе кампанії дезінформації та антиурядові протести, що призводять до зміни режиму влади, як у 2007 році, коли владу в Російській Федерації взяла революція [27, с. 51].

Гібридні методи ведення війни поширюються швидко та стають все ефективнішими, порушуючи територіальну цілісність та політичну незалежність суверенних країн. Національне законодавство, яке визначає, як адаптувати емпіричні правила до умов агресії, вирішує ключові питання в боротьбі з гібридною агресією. Провідні міжнародні документи та угоди, такі як пакт Бріна-Келлога, статут ООН і римські статuti Міжнародного кримінального суду, встановлюють заборону агресії як "найвищого міжнародного злочину" [28, с. 41].

Це означає, що атаки цього роду вважаються порушенням міжнародного права. Проте з часу Нюрнберзького процесу не було жодного випадку, коли якась країна була покарана за агресію. Держави продовжують суперечити визначенням агресії, і основні країни, що не підписали Римський статут, такі як Сполучені Штати, Індія, Китай і Росія, не погоджуються щодо конкретного визначення, пов'язаного з поправками і доповненнями. Однак агресія піддається запобіганню, як в односторонній, так і в колективній формі. Створення міжнародної коаліції для висунення військ Саддама Хусейна з Кувейту у 1990-1991 роках є ефективним прикладом колективного відстоювання силою. Проте гібридна агресія у формі раптового вторгнення танків та солдатів в національних формах, які направляються за кордон для завоювання сусідньої країни, відбувається все рідше. Сучасні атаки не завжди проходять так швидко, як операції "Пустельний щит" та "Пустельна буря". У випадках, коли акт агресії не є безпосередньо очевидним або коли статус жертви чи агресора не вимагає рішучої реакції, застосовуються несилові заходи, такі як економічні санкції, дипломатичні осуди чи усні попередження.

Такий підхід був реакцією на дії Росії в Грузії, Криму, на сході України, а потім по всій Україні. На міжнародному рівні широко осуджувалася російська агресія, і загалом підтримується ідея заборони агресії. Міжнародна реакція не привела до повернення окупованих Росією територій Грузії та України. Це був один із небагатьох

випадків після 1945 року, коли країна насильно змінила свої кордони та анексувала територію іншої країни. Тому вкладення засобів гібридної війни в існуючу законодавчу базу є дуже важливим, оскільки ці дії спрямовані на дестабілізацію існуючого конституційного ладу.

У сучасній історії, коли зростає мобільність населення, подібні "догібридні" дії можуть включати отримання громадянства іноземної країни, легалізацію громадян через купівлю землі або нерухомості, а також міграцію. Все це підвищує ризик та може розглядатися як один із елементів, що передують гібридній війні. Найважливішим аспектом "гібридних" війн є їх економічний компонент. Історично цей аспект став значущим під час переходу від натурального сільського господарства та національних економік до глобальної економічної системи, пов'язаної з міжнародним поділом праці та міжнародною торгівлею. Історія показує, що існує багато методів, які використовувалися в рамках цього елементу протистояння. Наприклад, під час наполеонівських воєн Франція фальшивила валюту ворожих країн, таких як Великобританія, Австрія та Росія. З появою епохи глобалізації фінансовий аспект "гібридних воєн" значно збільшився як за масштабами застосування, так і за різноманітністю використовуваних методів. Останні варіюються від прямого блокування фінансових рахунків окремих осіб і навіть ворожих урядів до непрямих методів, заснованих на заборонах.

Прикладом першого типу дій може служити заблокування іноземних банківських рахунків Іраку у 2012 році та Венесуели у 2019 році. Непрямі методи були чітко виражені в обмеженнях, пов'язаних з пересилкою коштів через "треті країни" і компанії, а також в блокуванні доступу іранських банків до системи SWIFT у 2018 році. Один з ранніх прикладів економічної війни включає "континентальну блокаду", яку Франція впроваджувала для блокування торгівлі Великої Британії в період з 1806 по 1814 роки. У 19-20 століттях найпоширенішою формою економічної війни була морська блокада.

Перед Першою світовою війною були застосовані блокади проти різних країн, включаючи Туреччину, Португалію, Нідерланди, Колумбію, Панаму, Мексику, Аргентину та Сальвадор. Ініціаторами цих блокад були Велика Британія (12 разів),

Франція (11 разів), Італія, Німеччина (3 рази), Австрія та Росія (2 рази), а також Чилі. Після Другої світової війни економічні санкції залишалися активним інструментом міжнародної політики. З 1971 року було зафіксовано близько 120 випадків використання санкцій, переважно в межах економічних конфліктів між Заходом і СРСР. Цей інструмент також активно використовується в 21 столітті, включаючи обмежувальні мита і правила контролю експорту США, які були встановлені Координаційним комітетом з контролю експорту в 1949 році, і Законом про протидію американським противникам через санкції (CAATSA) у 2017 році. Експерти іноді виділяють ці санкції в окрему категорію дій, визначаючи їх як "технологічне протистояння".

Іншим аспектом економічного конфлікту, який перебуває на межі між гуманітарним та прийнятним, є сировинна складова. Різновиди сировинних конфліктів використовувалися з давніх часів і включали в себе блокаду фортець під час облоги, перекриття доступу до припасів та води. У сучасному світі нові форми сировинних конфліктів включають транспортні, енергетичні і навіть водні блокади, які можуть призвести до екоциду на великих територіях. Декілька прикладів таких дій включають спроби відвести воду з річки Йордан від Ізраїлю, яка стала однією з причин "Шестиденної війни" 1967 року, або енергетичну та водну блокаду Криму, яка почалася в 2014 році, а в 2019 році супроводжувалася кібердиверсією з метою зруйнування електроенергетичної галузі у Венесуелі.

Отже, світовий досвід ведення гібридних конфліктів різний і включає різноманітні приклади з різних частин світу. Деякі з прикладів гібридних конфліктів включають:

1. Російський втручання в Україні: Росія використовує комбінацію військових дій, підтримки бойовиків, економічного тиску та інформаційної війни для дестабілізації України та підтримки сепаратистських рухів на сході країни.

2. Конфлікт в Сирії: У цьому конфлікті беруть участь різні внутрішні та зовнішні групи, що веде до змішання військових та не військових засобів впливу.

3. Війна в Афганістані: Тут військові дії поєднуються з політичним впливом, економічною допомогою та програмами розбудови суспільства.

4. Кібератаки: Кібератаки та кібершпигунство можуть бути складовою гібридних конфліктів, коли злочинці чи держави використовують кіберзасоби для атак на важливі інформаційні системи або для поширення дезінформації.

5. Вплив на вибори та політичні процеси: Деякі країни втручаються у внутрішні політичні процеси інших країн, використовуючи інформаційні кампанії, соціальні мережі та інші засоби для впливу на вибори та громадську думку.

Ці приклади показують, як гібридні конфлікти можуть включати в себе різні види впливу та діяльності. Лідери держав та міжнародні організації звертають увагу на ці тенденції та намагаються розвивати стратегії для запобігання та управління гібридними загрозами.

2.2 Шляхи вирішення гібридних конфліктів

Гібридний конфлікт - це сучасний тип конфлікту, який включає в себе комбінацію військових дій, політичних втручань, інформаційної війни, кібератак та інших несподіваних та непрямих методів ведення війни. Гібридні конфлікти часто характеризуються використанням різних засобів та методів для досягнення військових, політичних та економічних цілей, що може включати в себе вплив на громадську думку, дестабілізацію внутрішньої ситуації в країні, викликання дезінформації та хаосу, а також відкриті військові дії.

Сучасні дослідники розглядають методи вирішення міжнародних конфліктів у двох основних аспектах: невійськових та військових. В уявленні сучасних політичних та конфліктологічних вчених, використання військової сили для розв'язання сучасних збройних конфліктів часто називається "військовою міццю" або "жорстокими" методами розв'язання суперечок. Сучасний збройний конфлікт, згідно з концепціями конфліктології, проходить через три основні етапи: ініціацію, активні бойові дії (ескалацію) та завершення. Розв'язання збройних конфліктів у сучасності вважається процесом, що завершується підписанням юридично зобов'язуючих документів, спрямованих на припинення конфлікту та вирішення його причин.

Сучасне суспільство зазнає дискусій щодо віддачі переваги використанню військової сили як засобу розв'язання конфліктів. У своїх дослідках О. Фукуяма спочатку віддавав перевагу застосуванню військової сили, розглядаючи її як основний засіб підтримки світового порядку [29], однак в його останніх працях його погляди трохи змінилися.

Вже у 1920-1930-х роках американський експерт з міжнародного права Дж. Сміт також підтримував застосування військової сили, стверджуючи: "У відсутності загального та об'єктивного керівництва, яке могло б пояснити міжнародні правила поведінки та оцінювати міжнародні відносини, кожна держава намагається не лише розширити свою владу у світі, але й запобігти можливому розширенню впливу іншої держави-суперника. Інстинкт самозбереження у світі, що складається з абсолютно

незалежних держав, змушує кожна з них прагнути до влади, щоб захистити себе від небезпеки з боку зовнішньої агресії" [30; 31].

У сучасний період із появою нових гібридних конфліктів відбувається переосмислення ролі та значення застосування військової сили у розв'язанні збройних конфліктів, про що зазначають Б. Парахонський та Г. Яворська в "Сучасних війнах": "Центр ваги зміщується від фізичної сили, що домінує у традиційних війнах, на ментальні та інформаційні аспекти" [32, с.20].

Це означає, що використання військової сили для вирішення сучасних збройних конфліктів вже не є пріоритетним напрямком. За думкою А. Арбатова, в сучасних умовах змінилося значення військової сили у вирішенні збройних конфліктів: "...військова сила залишається політичним інструментом, проте в умовах глобалізації економічна та гуманітарно-інформаційна взаємодія країн стає все більш значущою. У цьому контексті його роль порівняно із іншими факторами сил та національної безпеки знизилася.

До цих факторів відносяться фінансовий та економічний потенціал, різноманітність зовнішньоекономічних зв'язків, інноваційна активність галузей та прогрес у сфері інформаційних технологій, іноземна інвестиційна діяльність, позиція в міжнародних економічних, фінансових та політичних організаціях та інститутах. Проте недавно військова сила все частіше використовується як інструмент безпосереднього або опосередкованого (через політичний тиск) впливу. При цьому важливим є не традиційні армії та флоти, а інші складові, зокрема інформаційні та мережеві центри. Це зумовлено фінансово-економічними можливостями країн, динамікою інновацій у їх галузях, розвитком інформаційних технологій і якістю міжнародних відносин" [33].

Військова потужність залишається важливою, про що свідчать конфлікти в Україні, Афганістані, Сирії, Лівії та Ємені. Людство ще не готове повністю перейти до мирних методів вирішення конфліктів і відмовитися від військової сили. На жаль, історія свідчить про те, що на сьогодні використання військової сили залишається найефективнішим і радикальним засобом вирішення збройних конфліктів. Функції військової сили включають досягнення перемоги у війнах, створення балансу сил у

світовому та регіональному контексті завдяки участі в міжнародних військово-політичних союзах, політичний тиск на інші держави та підтримання національної безпеки та оборони [34, с. 22].

Зараз, відмінно від минулого, головна мета ведення воєн – досягнення тотальної перемоги – обмежена, оскільки у сучасному світі з'явилися гібридні конфлікти, де поняття перемоги майже втрачає свій зміст, оскільки війну, яка не оголошена, складно виграти [35]. Ймовірність конфліктів у сучасному суспільстві є високою, оскільки існує багато політичних акторів, які не відмовляються від використання сили в міжнародному політичному контексті. Тому уряди багатьох країн змушені витратити значні ресурси на підтримку та модернізацію своїх військ для гарантування своєї національної безпеки та сталого розвитку.

Застосування військової сили для забезпечення миру пов'язане з великими матеріальними затратами та людськими жертвами, що суперечать гуманітарним ідеалам. Тому важливо постійно виправдовувати необхідність використання військової сили для підтримки миру та отримувати підтримку від міжнародних організацій. Переваги та недоліки військового підходу породжують дві протилежні думки про його роль в порівнянні з невійськовими методами вирішення збройних конфліктів [32, с. 47].

Особливість сучасного вирішення збройних конфліктів полягає в тому, що у розв'язанні конфліктів може брати участь третя сторона, часто міжнародні або регіональні організації безпеки. ООН відіграє значну роль у вирішенні сучасних збройних конфліктів та підтримці міжнародного порядку, оскільки її метою є збереження і зміцнення світового миру та безпеки [35, с. 236].

Важливо підкреслити, що Статут ООН забороняє використання військової сили у відносинах між державами, вважаючи таке використання незаконним. Статут також передбачає виняткові випадки, коли військова сила може бути використана, такі як самозахист або рішення Ради Безпеки ООН у випадках агресії чи загрози миру. У цих випадках військове втручання стає підтримкою міжнародного правопорядку і миротворчої діяльності [36].

Сучасні дослідники зазвичай виділяють основні військові засоби для розв'язання сучасних збройних конфліктів. Ці методи включають демонстрацію військової сили, виявлення рішучості її застосування та передбачальне розгортання військових контингентів. Після вичерпання всіх можливостей для запобігання конфлікту і коли конфлікт переростає військовий, настає час вжити миротворчі заходи для припинення бойових дій та досягнення перемир'я. В доповіді шостого Генерального секретаря ООН Бутроса Галі "Порядок денний для миру" миротворчість визначається як "дії, спрямовані на досягнення домовленостей між воюючими сторонами, переважно за допомогою мирних засобів, передбачених в розділі VII Статуту ООН" [37, с. 3].

Сучасні дослідники зазвичай виділяють основні військові засоби для розв'язання сучасних збройних конфліктів. Ці методи включають демонстрацію військової сили, виявлення рішучості її застосування та передбачальне розгортання військових контингентів. Після вичерпання всіх можливостей для запобігання конфлікту і коли конфлікт переростає військовий, настає час вжити миротворчі заходи для припинення бойових дій та досягнення перемир'я. В доповіді шостого Генерального секретаря ООН Бутроса Галі "Порядок денний для миру" миротворчість визначається як "дії, спрямовані на досягнення домовленостей між воюючими сторонами, переважно за допомогою мирних засобів, передбачених в розділі VII Статуту ООН" [37, с. 3].

Підтримка миру включає забезпечення присутності ООН у конкретному регіоні, що, як правило, передбачає розгортання військового, поліцейського або цивільного персоналу ООН [37, с.13].

Доповідь Б. Гала до 50-річчя ООН, відома як "Доповнення до Порядку денного для миру," вирізняє важливі інструменти підтримки миру та безпеки, такі як превентивна дипломатія, миротворчі операції, миробудівництво, роззброєння, санкції та примус до миру [38, с. 95].

Варто відзначити, що перші три види діяльності можуть бути реалізовані лише за згодою сторін конфлікту, в той час як для санкцій та мирного примусу не обов'язкова згода прямих учасників конфлікту [38, с. 95].

За останні десятиліття застосування військової сили стало важливим аспектом вирішення сучасних збройних конфліктів, особливо з кінця 1940-х років. Миротворчі операції, які передбачають використання збройних сил, тісно пов'язані з питанням легітимності використання військової сили в міжнародних відносинах. Сучасне міжнародне право встановлює загальновизнані принципи та норми, які стосуються використання збройних сил під час міждержавних і внутрішньодержавних збройних конфліктів.

Сучасні дослідники виділяють два основних види діяльності ООН з точки зору її правової легітимності. Перший - це миротворчі операції, які проводяться на підставі принципів, викладених в Главі VI Статуту ООН. Ці операції вимагають документальної згоди легітимного керівництва конфліктуючих сторін для втручання міжнародного співтовариства. Регіональні міжурядові організації, чії права закріплені в Главі VIII Статуту ООН, можуть виконувати такі операції в співпраці з ООН або незалежно від неї, при цьому наявність мандату Ради Безпеки ООН є бажаною, але не обов'язковою. Другий вид - це операції з примусу до миру, які проводяться на підставі принципів силового втручання міжнародного співтовариства відповідно до Розділу VII Статуту ООН. Ці операції спрямовані проти волі законних органів влади держави, де виник конфлікт, і можуть містити елементи примусу [39, с.33].

Такі дії передбачають переважно примусові заходи для вирішення воєнних конфліктів, які включають санкції та блокади. В разі екстремальної ситуації Рада Безпеки може надати дозвіл на використання військової сили. Операції зі встановлення миру відрізняються від операцій з підтримання миру тим, що для їх проведення не потрібна згода конфліктуючих сторін. Основну правову основу для таких дій надає Розділ VII Статуту ООН. Зазвичай ООН сама не бере участь у забезпеченні миру. Рада Безпеки може санкціонувати дії зі встановлення миру без згоди сторін конфлікту в гуманітарних цілях, для захисту цивільного населення або в разі загрози міжнародному миру та безпеці. ООН може здійснювати операції зі встановлення миру спільно з міжнародними та регіональними організаціями з безпеки відповідно до Глави VIII Статуту ООН.

Організації, такі як Північноатлантичний договір (НАТО), Європейський Союз (ЄС), Організація з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) та Африканський Союз (АС), здійснюють все більше міжнародних миротворчих операцій для підтримання миру та безпеки, але це роблять лише за дозволом Ради Безпеки ООН. Це партнерство сприяє більш швидкій та ефективній реакції міжнародного співтовариства на загрози війни.

Використання військової сили під час вирішення сучасних воєнних конфліктів відповідає особливостям таких конфліктів [41]:

- використання різних форм та методів бойових дій, включаючи нетрадиційні та раніше невідомі методи, проведення бойових дій на суходолі, у повітрі, на морі та в космосі з використанням засобів повітряно-космічного нападу;

- поєднання бойових дій за військовою наукою з партизанськими та терористичними акціями;

- широке використання кримінальних групувань;

- швидкість проведення бойових дій;

- вибірковість об'єктів для ураження;

- збільшена роль дистанційних боїв з використанням високоточних засобів ураження;

- точкові удари по ключовим об'єктам, які мають важливе значення для економіки та інфраструктури;

- поєднання військової діяльності з потужною політико-дипломатичною, економічною, інформаційною, кібернетичною, психологічною, гуманітарною та іншою формами впливу на противника.

Вирішення гібридних конфліктів - це комплексний процес врегулювання конфліктів, які поєднують у собі військові, політичні, інформаційні, економічні та інші аспекти. Гібридні конфлікти характеризуються тим, що різні форми бойових дій використовуються одночасно, а також акцентують на використанні не тільки військової сили, але й інших інструментів впливу, таких як дезінформація, кібератаки, гібридна пропаганда, господарський тиск, психологічні впливи та інше.

Вирішення гібридних конфліктів передбачає розробку та реалізацію комплексної стратегії, яка включає в себе дипломатичні зусилля, використання міжнародних механізмів, створення соціальних та економічних програм для відновлення постраждалих територій, а також взаємодію з громадськістю та іншими зацікавленими сторонами. Розв'язання гібридних конфліктів вимагає комплексного підходу та взаємодії різних секторів суспільства та державних органів.

Цей процес може бути складним і тривалим через різноманітність інструментів, які використовуються у гібридних конфліктах, і вимагає ретельного аналізу та розробки стратегій для подолання всіх їхніх аспектів.

Отже, вирішення гібридних конфліктів вимагає комплексного підходу, який поєднує в собі різні стратегії та інструменти. Серед них:

Залучення міжнародних партнерів та використання дипломатичних зусиль для знаходження компромісів та спільних рішень.

Зосередження на розвитку економіки та соціальних сфер для зменшення вразливості суспільства перед гібридними загрозами.

Підвищення рівня освіти громадян стосовно інформаційної безпеки та розпізнавання дезінформації.

Заходи для захисту від кіберзагроз та кібератак.

Удосконалення законодавства для заборони та покарання гібридних дій

Використання міжнародного тиску, включаючи санкції, для зміни поведінки конфліктних сторін.

Зміцнення ролі громадянського суспільства у відстоюванні демократичних цінностей та опозиції гібридним агресіям.

Розробка детальних стратегій та резервних планів для врегулювання гібридних конфліктів та ефективної реакції на кризові ситуації.

Ці заходи можуть застосовуватися окремо чи у поєднанні один з одним, залежно від конкретних обставин та характеру гібридного конфлікту. Важливо також враховувати конкретні контекстуальні особливості кожної ситуації для ефективного вирішення гібридних конфліктів.

РОЗДІЛ III. РОСІЙСЬКА АГРЕСІЯ ПРОТИ УКРАЇНИ: МЕТОДИ І ФОРМИ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

3.1. Передумови та причини гібридної агресії Росії

Останній збройний конфлікт між Російською Федерацією та Україною став серйозним викликом для міжнародної спільноти та мав серйозні наслідки для безпеки в Європі та світі. Ця війна продемонструвала, що планування та реалізація Росією цього конфлікту включає в себе значний відхід від традиційних форм та методів ведення війни. Багато військових експертів у різних країнах визнають гібридну природу цього конфлікту між Росією та Україною. Це привело до необхідності ретельного вивчення цього непередбачуваного явища, щоб краще розуміти природу та суть війни Росії проти України.

Сучасні дослідження, як вітчизняні, так і зарубіжні, свідчать, що концепція "гібридної війни" була розроблена в наукових колах Сполучених Штатів. Ця концепція передбачає поєднання різних методів та засобів ведення війни. Останнім часом елементи та технології гібридних війн використовувалися в різних конфліктах, включаючи Придністров'я, Абхазію, Південну Осетію, Нагірний Карабас, Косово, Ірак, Лівію та Сирію. В ході цих війн одна держава намагалася нав'язати свою політичну волю, використовуючи комбінацію політичних, економічних та інформаційних заходів, і це не завжди оголошувалося війною згідно з нормами міжнародного права. Росія особливо активно використовувала елементи та механізми гібридної війни під час анексії Криму, початку збройного конфлікту на сході України та спроб розколу України та ліквідації її державності.

Аналіз сучасних війн, в яких Росія брала участь або які прямо вела, показує, що вони відрізняються відсутністю чіткої лінії розмежування, як серед солдатів і цивільного населення, так і серед різних сил у збройних конфліктах. Важливою рисою таких війн є можливість участі солдатів, спецпідрозділів чи спецслужб держави-агресора, при цьому війну не оголошувалося відкрито, і гібридна війна тривала після

"мирних переговорів" з меншою інтенсивністю. Активна інформаційна війна грає важливу роль в таких конфліктах.

Причини та генезис російсько-українського конфлікту та застосування Росією гібридних методів проти України детально розглядаються в міжнародних та вітчизняних документах, підкріплені численними матеріалами та неоспоримими свідченнями. Спроба України підтвердити свою державну незалежність викликала імперську свідомість та психологічну травму для російських імперських шовіністів.

Військові фахівці використовують різні типи періодизації збройних конфліктів, такі як стратегічна та історична періодизація [42]. Стратегічна періодизація планується перед початком війни та реалізується під час її виконання, розподіляючи конфлікт на різні кампанії для вирішення конкретних завдань. Історична періодизація ґрунтується на досягнутому ході війни і поділяє конфлікт на різні етапи в залежності від досягнутих результатів [43].

У Військово-історичному науковому центрі Національного університету оборони України імені Івана Черняховського було проведено науково-публіцистичне дослідження, присвячене створенню видання під назвою "Біла книга антитерористичної операції на сході України (2014-2016)". В процесі цього дослідження були задіяні різні структури сектору безпеки і оборони, що сприяло всебічному аналізу ролі та місця Сил оборони України у протистоянні агресору. Автори провели історичну періодизацію збройного конфлікту на сході України, розкладаючи його на ключові періоди та виокремлюючи окремі етапи, які відрізняються за метою, характером та змістом бойових подій. Всі ці відомості були викладені у хронологічній послідовності для більш точного розуміння подій та виділення найважливіших віх російсько-українського збройного конфлікту на початку ХХІ століття.

Періодизація збройного конфлікту на сході України була схвалена Генеральним штабом Збройних Сил України і отримала затвердження від Міністра оборони України. Англomовна версія книги була представлена на засіданні Комітету з питань партнерства та колективної безпеки Україна-НАТО у форматі Комісії, яке відбулося в штаб-квартирі Альянсу в листопаді 2017 року. Матеріали, включаючи історичну

періодизацію Антитерористичної операції (АТО), були схвалені представниками країн НАТО та вважаються важливою частиною відображення подій збройного конфлікту на сході України.

Проте важливо зауважити, що наведена періодизація не враховує події після 2016 року. У другому розділі видання авторами запропоновано альтернативний варіант періодизації збройної агресії Російської Федерації проти України у період з 2014 по 2019 роки, який ґрунтується на фактичних подіях і поданий в хронологічному порядку.

Необхідно також враховувати, що конфлікт на сході України має історичний контекст, що налічує свої коріння щонайменше з 1991 року. Російська Федерація вже тоді намагалася позбавити Україну її незалежності та зробити її частиною своєї федерації, чи щонайменше заважати Україні стати сучасною, успішною європейською державою. Важливо також відзначити історичні обставини, такі як розділення Чорноморського флоту у 1996 році під тиском Російської Федерації, риторику депутатів Держдуми Російської Федерації щодо недоторканності кордонів України, а також суперечливість щодо статусу Азовського моря. Всі ці аспекти мають важливе значення для розуміння сучасного конфлікту на сході України [44, с. 79].

Цей крок Російської Федерації був далеко не випадковим, а спланованим добре організованим актом гібридної агресії. Російська Федерація використовувала цей крок, щоб випробувати слабкі сторони України у сфері оборони її суверенітету і перевірити, чи прийде Україні допомога від країн НАТО, особливо від США, які гарантували незалежність України відповідно до Будапештського меморандуму. У результаті виявилось, що Україні бракує політичної міці для ініціювання навіть консультацій на рівні держав-гарантів незалежності, і ці держави виявилися байдужими до конфлікту з Російською Федерацією. Тільки рішуча позиція та дії Президента України Л. Д. Кучми завадили перетворенню гібридного акту російської агресії на військовий конфлікт з окупацією українських територій.

Якщо пригадати десятиліття з 1995 по 2005 роки у відносинах зовнішньої політики Російської Федерації, конфлікт навколо острова Тузла виявився не таким несподіваним, оскільки російська влада вже з того часу стверджувала, що Тузла

належить Російській Федерації. Підписуючи договори про дружбу і кордон між державами, Російська Федерація робила заяви, які суперечили змісту цих договорів. Подивимось на Будапештський меморандум, де порушення незалежності України розглядається не лише як порушення територіальної цілісності, але й як порушення економічних, культурних, державних та інших інтересів України. Держави-підписанти Меморандуму використовували тиск на Україну у різних аспектах і сферах. Також риторика Російської Федерації відносно Співдружності Незалежних Держав (СНД) та укладені договори мають свої особливості. СНД оголошується як сфера господарювання та інтересів, і Російська Федерація намагається зробити російський рубль основною валютою СНД. У військовій доктрині Російської Федерації від 2003 року визначено, що війська Російської Федерації можуть діяти як в межах, так і поза ними, захищаючи інтереси Російської Федерації.

Російська Федерація також залишила за собою право на першоступіньковий удар. Гібридні дії РФ виявилися не лише в військових маневрах та загрозах. Російська Федерація веде політичну війну, економічну війну та енергетичну війну, зокрема газову.

Сучасна Українська держава стикається з рівнем військової агресії, якого вона не могла очікувати в нормальних умовах. Однак небезпека політичного впливу чітко відстежується в політичних процесах, що відбуваються під час виборчого процесу до президентських виборів в Україні у 2004 році. У цей період українське суспільство проявило свою силу та стійкість у протистоянні політичним кризам. Ще однією важливою подією була Революція Гідності 2014 року, яка свідчить про розвиток свідомості українського суспільства, роль демократизації та невідступність від будь-якого утиску з боку влади, оскільки методи влади, запозичені з боку Росії, обмежували права громадян та стимулювали протидію політичній сваволі. Ці форми відображають погляди суспільства на діяльність політичних лідерів та свідчать про очищення та вдосконалення як самого суспільства, так і суб'єктів влади. Це свідчить про перехід від репресивних методів управління до демократії.

Публічні політичні рішення відіграють важливу роль у формуванні волі нації для самовираження, розгляду політичних справ і вживанні політичних заходів.

Органи влади повинні підтримувати постійний публічний зв'язок з громадськістю, оскільки це ключовий момент у взаємодії влади з громадянами. Головна мета - заслужити довіру більшості суспільства і бути відповідальними перед виборцями. Українське суспільство активно висловлює свою волю та незадоволення, що ускладнює підтримку України з боку європейської спільноти. Але саме активні воєнні дії агресора та сміливий опір українського народу визначили подальший шлях для європейської спільноти, яка підтримала мужній народ, об'єднавшись для перемоги над таким потужним агресором.

Проте російська влада не повністю зрозуміла військову силу, політичну волю та суспільну сміливість українського народу. Ці особливості військового розвитку незалежної України супроводжуються рядом маніпулятивних впливів та фальсифікацій з боку агресора, які спрямовані на свідомість не лише українських громадян, але й міжнародної спільноти. Це ускладнює активну підтримку та швидку реакцію на українські публічні дискусії з політичних, військових та територіальних питань. Сучасні технологічні процеси в суспільному розвитку сприяють виникненню нових форм політичної діяльності. Цікаво, що попередні дослідження вказують на "роль кіберконфліктів у маніпулятивному впливі на політичну свідомість суспільства". Політичні суб'єкти вдаються до різних форм і методів, що сприяють задоволенню їхніх інтересів і продовженню активного політичного життя [45].

Українські дослідники Ірина Габро та Аліна Куриленко вказують, що розпад СРСР став причиною конфлікту, який призвів до розвитку грузино-осетино-абхазького конфлікту в 1990-х роках. При цьому вони виділяють історичні, політичні, етнічні, економічні та геополітичні причини, а також бажання Грузії приєднатися до НАТО, на що Росія виступала проти [46].

Українські науковці Валерій Копійка та Володимир Манджола, у своєму дослідженні щодо причин війни в геополітичному контексті, зазначали важливість політики "Східного партнерства" Європейського Союзу у розвитку конфлікту та стверджували, що події літа 2008 року на Закавказзі змінили хід цього протистояння. Спочатку, програма "Східного партнерства" була запущена з метою укріплення відносин із східними сусідами ЄС та стратегічному перебалансуванню Союзу у

Середземномор'ї. Вчені також підкреслювали зусилля Росії у відновленні свого впливу в колишньому радянському просторі, що спонукало європейські країни турбуватися про збереження стабільності серед східних сусідів [47].

Політолог і директор Інституту глобальних стратегій Вадим Карасьов висловив свою думку щодо причин протистояння, зазначаючи, що Росія ніколи не згодиться на існування інших держав з різними політичними моделями та геополітичними орієнтаціями на колишньому радянському просторі, особливо тих, що спрямовані на ЄС та НАТО [48].

На початку військових дій на Закавказзі Вадим Карасьов був нейтрально налаштований і вважав, що Сполучені Штати зацікавлені в розв'язанні конфлікту, використовуючи його для обмеження впливу Росії та заміни мандата Росії з підтримки миру в регіоні міжнародними силами [48].

Згідно з Євгеном Ярошенком, причиною цього протистояння стало вичерпання Росією економічних, політичних та інших інструментів тиску на Грузію. Військова діяльність стала останнім способом змусити грузинське політичне керівництво змінити свою зовнішню політику, яка спрямовувалася на інтеграцію з ЄС та НАТО [49].

З початком року 2008 Кремль розпочав активну пропаганду щодо можливої агресії проти України. Всілякі агітаційні, пропагандистські та інформаційні кампанії велися у пресі, на телебаченні та в Інтернеті. З'явилася велика кількість публікацій про майбутню війну між Росією та Україною. Основою російської пропаганди стала ідея "русского мира," яка сформувалася в середині 1970-х років серед московської ліберальної інтелігенції і була пізніше прийнята Патріархом РПЦ Кирилом (В. Гундяєвим) в 2010-х роках. Російська пропаганда спрямовувалася на західну аудиторію, українців і саму Росію. Основним завданням у західному напрямку було спроба довести "штучність" української нації та знищення української держави, але це не вдалося. Поширювалися міфи про вічну єдність з російською нацією, переваги приєднання до нової Російської імперії та СРСР-2 під керівництвом В. Путіна, а також некомпетентність українських еліт, їхню корупцію та неспроможність управляти незалежною державою [49].

Суспільство було проникнуте ідеями великодержавного шовінізму, імперіалізму, переконанням у меншовартості інших націй порівняно з "найдуховнішою у світі" російською нацією, а також пропагувалася ідея православного фундаменталізму, російського фашизму тощо. Ці ідеї поширювалися навіть серед брутальних фабрикантів, і лише російські політики та дипломати були настільки впливовими, що конкурували з пропагандистами. Російська культурна політика в Україні була частиною загальної стратегії ліквідації української державності. Російська пропаганда активно використовувалася в засобах масової інформації, а також у галузі культури та розваг, включаючи кіно, шоу-бізнес і "культурні" теле- та радіопрограми, а також Інтернет. Російська культурна експансія в Україну відбувалася систематично і наполегливо, сприяючи неефективній державній гуманітарній та культурній політиці [48].

Російський капітал часто використовувався як інструмент впливу Кремля в Україні. До 2013 року російський капітал отримав контроль або частковий контроль над телекомунікаційним сектором, паливно-енергетичним комплексом, частиною банківського сектора тощо. Ці процеси, що загрожували національній безпеці України, підсилювалися після приходу до влади Віктора Януковича, завдяки об'єднанню кримінально-олігархічних структур та відповідної бізнес-культури російського і українського кланів. Росія протягом років незалежності України використовувала різноманітні засоби диверсії для посилення антиукраїнських, антизахідних і проросійських настроїв серед населення в Автономній Республіці Крим і Севастополі.

Згідно із ситуацією, коли суспільство та влада Віктора Януковича опинилися у конфронтації, українське населення виступило проти влади і підтримало євроінтеграцію. 24 листопада 2013 року відбулася перша в Європі масова акція на підтримку України та проти влади. Інформація з різних джерел свідчить, що у ній взяло участь від 50 тис. до 100 тис. осіб. Учасники акції вимагали відставки уряду та розпуску парламенту, якщо не буде підписано угоду про євроасоціацію. Російська Федерація не врахувала, що український народ не є російським і не боїться своєї влади, коли вона діє недостойно, а також готовий захищати свою батьківщину від будь-яких загроз.

Отже, можна зазначити, що РФ намагалася розділити Україну зсередини за допомогою гібридних методів агресії задовго до 2014 року, коли вирішила вжити військових заходів, навіть не приховуючись від світової спільноти та не зупиняючи перед жодними обмеженнями. Тоді, слід зазначити, Україна та світ перебували в стані розслаблення і не вірили, що в ХХІ столітті в Європі будь-яка країна може звернутися до вторгнення в іншу, і навіть володіючи підтвердженнями гібридної агресії, міжнародне та українське суспільство та державні інституції не змогли адекватно відреагувати на таку нахабство.

Стратегія Росії у війні проти України та риторика В. Путіна, щодо обґрунтування російської агресії, фактично відображають плани Адольфа Гітлера перед Другою світовою війною. Як А. Гітлер, так і В. Путін виходили з ідеї про приниження своєї країни, яке, на їхню думку, треба подолати, заволодівши сусідніми територіями. Обидва диктатори посилялися на "історичні права" своїх держав на прилеглі землі і приймали на себе роль захисників своїх співвітчизників - судетських німців (Гітлер) або росіян та російськомовних жителів України (Путін).

Таким чином, у неоголошеній війні проти України Росія використовує всі можливі методи та засоби, щоб розділити українське суспільство, послабити та позбавити Україну її державності. У гібридній війні велике значення приділяється впливу на інформаційну свідомість людей. Для досягнення цієї мети Росія активно використовує інформаційний фронт, який охоплює фальсифікацію української історії та посяння недооцінки історичної спадщини українського народу у його боротьбі за свободу та незалежність. Розглядаючи сучасну гібридну війну, можна стверджувати, що її елементи та механізми Росія використовує проти України на різних історичних етапах. У загарбницькій війні проти України, в залежності від обставин, Росія змінює формат гібридної війни. Відчуваючи, що обороноздатність України значно зміцнилася, вона акцентує увагу на підривних діях та дестабілізації внутрішньої ситуації в країні.

Отже, гібридна агресія Росії проти інших країн має свої передумови та причини, які можуть включати такі елементи:

1. Геополітичні інтереси: Росія має великі геополітичні амбіції і прагне зберегти або посилити свій вплив у регіоні та за його межами. Це може включати контроль над важливими геостратегічними регіонами, ресурсами та торговими шляхами.

2. Збереження сфери впливу: Росія намагається зберегти свою сферу впливу в колишніх радянських республіках та країнах, які раніше були частиною Варшавського договору. Це може включати економічну, політичну та військову діяльність.

3. Населення російського походження: Росія декларує право захищати російськомовне населення за кордоном. Це може бути використано як виправдання для втручання у справи інших країн.

4. Політичні амбіції та авторитаризм: Внутрішні політичні фактори в Росії, такі як політичний авторитаризм та низька популярність режиму, можуть спонукати російські влади використовувати зовнішній конфлікт для збереження своєї легітимності та спрямованої внутрішньої опозиції.

5. Економічні інтереси: Росія може мати економічні інтереси у сусідніх країнах, такі як контроль над ринками, доступ до природних ресурсів та інші економічні переваги.

6. Геополітичні конфлікти: Наявність геополітичних конфліктів і напруженості з іншими країнами може спонукати Росію до гібридних агресивних дій.

7. Внутрішні проблеми: Політична, економічна та соціальна нестабільність в Росії може використовуватися як спроба відволікти увагу громадян від внутрішніх проблем і спонукати до підтримки зовнішнього конфлікту.

Ці фактори можуть взаємодіяти та варіюватися в кожному конкретному випадку, але вони визначають загальну передумову для гібридної агресії Росії.

3.2 Методи ведення гібридного конфлікту в Україні

Гібридний конфлікт - це форма конфлікту, яка використовує різноманітні методи та інструменти, включаючи не тільки військові дії, але й неординарні асиметричні

підходи для досягнення політичних, економічних та військових цілей. Поняття методів ведення гібридного конфлікту включає такі елементи:

1. Військові дії: Гібридний конфлікт може включати військові операції та бойові дії, але вони можуть бути прихованими або маскованими.
2. Гібридна інформаційна війна: Використання пропаганди, дезінформації, психологічної війни та інших засобів для впливу на громадську думку та викривлення інформації.
3. Дипломатичний тиск: Використання дипломатичних зусиль для досягнення політичних цілей, таких як блокування рішень міжнародних організацій або підтримка обраного режиму.
4. Економічний тиск: Використання економічних санкцій, торговельних обмежень та інших засобів для завдачі шкоди господарству противника.
5. Підтримка дезорганізації та нестабільності: Підтримка внутрішніх конфліктів, етнічних суперечок та релігійних розбіжностей для створення нестабільності в країні-цілі.
6. Використання неординарних сил: Включає в себе використання неформальних, "недержавних акторів", які можуть бути орендованими або маніпульованими для досягнення цілей.
7. Підпільна діяльність: Використання секретних агентів, агентів впливу та агентурних мереж для проведення розвідувальних та підпільних операцій.
8. Вплив на внутрішні справи: Використання політичних, економічних та соціальних впливів для маніпулювання внутрішніми процесами в країні-цілі.

Гібридний конфлікт характеризується тим, що він поєднує різні методи та інструменти для досягнення стратегічних цілей, при цьому не завжди відкрито використовуючи військову силу. Гібридні конфлікти можуть бути складними та вимагати комплексного підходу для їх вирішення.

Методи проведення гібридного конфлікту на сході України пов'язані з методами захоплення Автономної Республіки Крим. Це одна з серії дій, спланованих російськими спецслужбами та підтриманих Держдумою Російської Федерації. З огляду на аспекти гібридності у російській агресії проти України, економічний тиск

та політичний шантаж не призвели до бажаного результату. Українська економіка виявилася витривалішою, ніж очікував Путін, і дії нового українського уряду, сформованого після Революції Гідності, були успішними. Після розграбування державної скарбниці попереднім урядом Януковича, новому уряду вдалося координувати покращити економічну ситуацію в країні. Щодо політичного аспекту, Російська Федерація намагалася зберегти контроль над владою Януковича або спровокувати політичний та соціальний хаос для знищення України, не вдаючись до військових дій. Ці спроби також виявилися невдалими, оскільки Янукович втік, і українське населення вибрало новий уряд на демократичних виборах, підтримані міжнародним співтовариством.

Інформаційні атаки, які тривали цілодобово на російських каналах та в Інтернеті через проросійських політиків, завдали значних збитків Україні та її медіапростору. Найефективнішими методами цих атак є дезінформація, залякування, схематизм, знуцання, клейми, фальсифікація [50, с.132].

Під прикриттям масштабної пропаганди та розпалювання соціального невдоволення серед населення АР Крим (часто з використанням зброї) Російська Федерація, з одного боку, показала світові непрагнення "кримчан" жити в Україні, а з іншого боку, надала можливість використовувати її збройні сили, які були позбавлені розпізнавальних знаків, ніби силами "самооборони Криму". Потім, користуючись місцевим населенням в якості прикриття, російська армія окупувала військові частини, збройні склади та місцеві органи влади. З урахуванням недостатньої військової потужності України на той момент (лютий-березень 2014 р.), Російські Федерація швидко окупувала АР Крим і провела так званий "референдум про незалежність Криму та входження до складу Російської Федерації", представивши це як мирний процес.

Причини цього конфлікту включають помилки у процесі створення та розвитку європейської та північноатлантичної архітектури безпеки та співпраці на початку 1990-х років, а також неправильні параметри включення пострадянських країн до Європейського Союзу та північноатлантичної інтеграції [51, с. 68].

Це свідчить про те, що за допомогою цих трьох компонентів гібридної агресії, з підтримкою російських військових, Російська Федерація окупувала частину території України, конкретно, Автономну Республіку Крим. Тоді, замість припинення цих дій, Росія навіть посилила медійну пропаганду, стверджуючи, що "південь України" виражає бажання приєднатися до Російської Федерації. Враховуючи успішний досвід використання цієї тактики в Криму, Російська Федерація помилково вважала, що може легко поглинути Україну гібридними методами. Проте це виявилось помилковим підходом. Так звані "українські експерти," які передбачали, що жителі сходу та півдня України готові приєднатися до Росії, ввели Путіна в оману.

Можливо, це частково сприяло Україні, оскільки не всі методи та ресурси агресора були використані. Україна продемонструвала свою детермінованість: населення виступило проти окупантів, багато добровольців приєдналися до добровольчих батальйонів. Спроби заволодіти місцевою владою також не увінчалися успіхом. В Одесі та Харкові подібні спроби були відверто припинені або місцевим населенням, або спецпризначенцями.

Розуміючи, що спроба здобутку контролю в деяких областях Донецької та Луганської областей в Україні провалилася, Російська Федерація спрямувала всі свої зусилля на Донецьк і Луганськ. У серпні 2014 року російські війська безпосередньо перетнули кордон з українською територією і розпочали артилерійський обстріл українських територій. Були також інші аспекти гібридного конфлікту, як наприклад, катастрофа малайзійського літака, фальсифікація матеріалів з супутникових знімків російською стороною, або ретушування фотографій з обличчям солдатів та інше.

З огляду на успішну окупацію деяких територій Донецької та Луганської областей в Україні, Росія провела "референдум" щодо незалежності від України та подальшого приєднання до Російської Федерації. Важливо відзначити, що міжнародні санкції та обмеження доступу Російської Федерації до різних міжнародних організацій спільно з зростанням національного патріотизму українського народу сприяли припиненню подальших дій РФ. Санкції виявилися ефективним інструментом для стримування гібридної агресії.

Для кращого розуміння, чому поняття гібридності важливе в політичному дискурсі, можна звернутися до аналізу точки зору одного з провідних ідеологів російської гібридної агресії проти України і міжнародного злочинця, керівника Генштабу Збройних Сил Російської Федерації, Валерія Герасимова. Описуючи методи сучасної війни, він застосовує гібридний підхід і вважає, що використання цих методів дозволить розхитати ситуацію в будь-якій країні всього за кілька днів. Герасимов вказує, що в сучасних конфліктах акцент зміщується в бік комплексного використання політичних, економічних, інформаційних та інших невійськових методів, які спираються на військову потужність.

Розкриваючи ці методи, Герасимов наголошує, що вони включають досягнення політичних цілей шляхом мінімального використання збройного впливу на противника, ослаблення його військово-економічного потенціалу через інформаційно-психологічний тиск, активну підтримку внутрішньої опозиції та використання партизанських і диверсійних методів. Особливу увагу Герасимов приділяє інформаційній компоненті, де свідомість громадян об'єктів агресії піддається масовому та цілеспрямованому впливу через мережі Інтернету. Герасимов вважає, що ці методи повинні бути поєднані зі засобами військового характеру, включаючи використання екстремістських та терористичних організацій, чим Російська Федерація застосовує у різних частинах світу.

Межі таємного дії завершуються, коли сторони переходять до відкритого використання військової сили, зазвичай, виглядаючи як спроба встановлення миру та врегулювання кризи, але це відбувається рідко і лише у виняткових випадках. Гібридний підхід завершується цинічним висновком, що через непрямі та асиметричні дії та методи ведення гібридних воєн можливо позбавити супротивника фактичного суверенітету без формальної окупації його території. Однією з ключових особливостей гібридної війни в Україні є її всебічний охоплюючий характер, масштабність та використання різних факторів інформації, орієнтованих на психологічний та кібернетичний вплив.

Як приклад можна привести інноваційну та передову військову техніку, яка використовувалася під час анексії Криму в 2014 році та подальших військових дій на сході України починаючи з 2014 року. Ця техніка включала в себе:

- Радіоелектронну боротьбу та інші радіоелектронні засоби;
- Сучасні інформаційно-комунікаційні системи;
- Інноваційні системи управління зброєю;
- Комплексні розвідувально-ударні системи;
- Інноваційне програмне забезпечення;
- Системи для проведення інформаційно-психологічних заходів та дій в кіберпросторі;
- Системи контролю довкілля та простору;
- Роботизовані системи, зокрема групи безпілотних літальних апаратів, та засоби протидії їм.

Ці технології були не самоціллю, а складовою частиною великої та стратегічної кампанії, спрямованої на підрив довіри до центральних установ. Першою метою було виявлення масового втрати суспільної довіри до української влади шляхом проведення інформаційної кампанії, спрямованої на дискредитацію органів державної влади, внутрішніх справ України та підштовхування зростання злочинності та сепаратизму. Ця інформаційна кампанія сприяла суспільно-політичній дестабілізації в країні та продовжує впливати негативно. Ця стратегія успішно поєднала інноваційні кібертехнології з докладно спланованими нетрадиційними та нерегулярними силами на місцях, що призвело до анексії Криму в 2014 році та військового конфлікту на південному сході України.

В відповідь на різноманітні загрози безпеці, які були наведені раніше, багато країн із розвинутими засобами для оперативної реакції акцентують свою увагу на двох головних складових військово-безпечнісного апарату:

1. Спроможності стримування, які включають традиційні військові сили, такі як армія, авіація і флот.
2. Потенціал для проведення інноваційної війни, що включає в себе військову техніку та особовий склад спеціальних операцій, операції з інформаційно-

психологічного впливу та радіоелектронної боротьби, кіберсили (зокрема, кіберрозвідка, кібербезпека та кібероперації), розвідка (з використанням електронної боротьби, розвідки з відкритих джерел (OSINT), технічних видів розвідки), управління оперативним зв'язком, військові підрозділи, обладнані роботизованими (безпілотними) авіаційними комплексами та засобами протидії нападам, інші технологічні ресурси та засоби.

Щодо особливостей військової складової у високотехнологічних та гібридних війнах, можна виділити наступні пункти:

1. Перехід від стратегічного керівництва до оперативного керівництва бойовими діями, в основі якого лежить управління полем бою в режимі реального часу та інформаційна перевага над діями противника, що включає в себе розвідку, прийняття та виконання рішень і аналіз наслідків.

2. Зміна акценту від вирішення основних завдань з пожежогасіння до дій в кібернетичних та авіаційних середовищах.

3. Засновані на робототехніці удосконалені бойові можливості, концепції маскування та бою на відстані.

4. Використання систем спостереження та протидії складними комплексами і системами.

5. Розширене використання ефективної нелетальної зброї.

6. Збільшення використання нерегулярних міліційних груп (воєнізованих формувань).

7. Зростання ролі та розширення участі спеціальних підрозділів.

Поєднання досліджень та аналізу бойових дій показує, що кіберзлочинність та інформаційна війна зростають за обсягом та чисельністю залучених військ. В цьому контексті гібридна війна та використання кіберресурсів є одним із ключових факторів для розуміння майбутнього ходу конфлікту. Перед військовими діями у Іловайську та Дебальцевому на території України спостерігався значний ріст активності в інформаційному просторі. Широко розповсюджувалася негативна інформація щодо основних сил ЗСУ та представників влади, і ці вибухи негативу в Інтернеті передували початку нового військового конфлікту. Ця тактика, яку Дагган називає

"кіберзалежуванням" в поєднанні з дезінформацією через проксі та фальшиві виставки в Інтернеті, стала поширеною. Взаємодія почала організовуватися не завдяки злиттю окремих груп солдатів у стратегічних пунктах, а завдяки об'єднанню їх бойових і інформаційних можливостей [52, с. 201].

Однією з найбільш настійливих схилів критики української влади є постійна неспроможність Росії в інформаційній війні. Проте як критики, так і прихильники влади мають різні погляди на те, як подолати це виклик. Важливо розуміти, що терористи не можуть діяти самостійно; для їхньої діяльності необхідна підтримка місцевого населення, оскільки це є невід'ємною частиною природи будь-якого соціального конфлікту [53, с. 118].

Очевидно, що Україна не може конкурувати з масштабною пропагандистською машиною Кремля за ресурсами. Важливо також розуміти, що визволення окупованих територій не можливо досягти лише шляхом засобів комунікації. Деякі висловлюють думку, що інформаційна політика України не повинна базуватися на механічному спростуванні основних тез російської пропаганди, оскільки цим можна стати провідним суб'єктом і втратити моральну перевагу.

Сьогодні російська влада, схоже, вважає, що вона винаходить нову зброю масового впливу і може використовувати її для впливу на результати виборів та розробку політичних програм у різних країнах світу. Проте вони ігнорують один з основних законів фізики - кожна дія має протидію. Таким чином, кожне застосування Росією Інтернету для дискредитації опонентів спричиняє зростання опору реципієнтів відносно "фейкових новин," "альтернативних фактів" і "приховуваних правд", які вони публікують. Цей опір проявляється не лише у технічних рішеннях для виявлення та припинення хвиль дезінформації, але і у втраті довіри світової спільноти до Росії. Це є великою перевагою для України.

Кризи можуть виникати через зовнішні дії, такі як агресія чи природні катастрофи, або через інформаційну та кібернетичну діяльність в умовах гібридного конфлікту. Реалізація інформаційних, психологічних та кібернетичних загроз може призвести до важких наслідків для критичної інфраструктури та реальної системи безпеки. Важливо розуміти, що реакція на такі кризи може бути непередбачуваною, і

тому ті, хто реагує на ці стратегії, повинні бути готові адаптуватися до динамічного середовища. Швидке і ефективне впровадження набутого досвіду в системи національної та міжнародної безпеки відіграє ключову роль у протидії кризовим ситуаціям у кіберпросторі.

Важливою частиною є вплив агресора, який має намір збільшити внутрішню нестабільність в різних сферах. Прогнозовані наслідки цього впливу можуть включати зростання недовіри до інституцій та загальних цінностей, занепад економічної активності та довіри, а також збентеження об'єктивності, досвіду, ідеології та інших джерел соціальної єдності. Гібридні війни суттєво відрізняються від традиційних війн, як у їх ініціюванні, так і веденні, використовуючи різні стратегії та засоби для досягнення своїх цілей.

Гібридна війна включає в себе нерегулярні конфлікти (або IW - Irregular Warfare), які використовують нерегулярні або цивільні сили, або ті сили, які маскують свою національну приналежність шляхом анонімності або фальшивого камуфляжу як місцеві міліціонери. Спеціальні війська, розвідувальні та саботажні групи грають роль у сприянні та виконанні цих операцій.

Розгортання передових систем розвідки та реагування повинно здійснюватися паралельно з належним навчанням для військового та цивільного персоналу, які повинні співпрацювати в рамках єдиної системи. Технології не можуть функціонувати належним чином без висококваліфікованого персоналу, який може використовувати, підтримувати та розвивати складні системи, необхідні для ефективного протистояння змінним викликам.

Держава має велику відповідальність за управління кар'єрою військового персоналу та навчанням для забезпечення національної безпеки. Діяльність такої системи має підтримуватися відповідними законодавчими, організаційними, фінансовими, методологічними та матеріально-технічними ресурсами з боку держави [54].

З цього погляду важливо розвивати та підтримувати системи технічного захисту та проводити комплексні дослідження та експерименти для забезпечення належного рівня оборонної підтримки. Розширення раннього попередження, доступного у

центрах "гібридної загрози", спрямоване на розробку відповідних технологій та стратегій для вирішення майбутніх загроз, які можуть з'явитися.

Державна політика щодо передових технологічних, інформаційних та кібербезпечних систем підтримки та захисту стає ключовою складовою політики національної безпеки у військовій сфері. Сучасні технології дозволяють впливати на сили противника, створюючи потребу в реорганізації для керування та захисту від різних видів впливу. Використання передових технологічних систем дозволяє підвищити ефективність військових потужностей з меншими витратами та збільшити швидкість реакції на сучасні та майбутні військові конфлікти.

Гібридний конфлікт в Україні був складним і включав в себе різноманітні методи, які використовувалися різними сторонами конфлікту. Деякі з основних методів ведення гібридного конфлікту в Україні включають:

1. Використання регулярних або нерегулярних військових сил для окупації території або підтримки повстанців.
2. Активне використання засобів масової інформації, соціальних мереж та інших засобів для поширення пропаганди, дезінформації та маніпулювання громадською думкою.
3. Підтримка або розгортання внутрішніх конфліктів та повстань для слабкості центральної влади.
4. Використання економічних санкцій, блокування енергетичних ресурсів або інших засобів для впливу на економіку та суспільство.
5. Використання кіберзагроз для атак на державні та приватні інформаційні системи, зокрема системи управління та комунікації.
6. Створення та підтримка нерегулярних військових формувань або місцевих ополченських груп.
7. Вплив на політичний процес, включаючи вибори, для забезпечення обрання чи підтримки сприятливого владного складу.
8. Підтримка або збурювання конфліктів на етнічній чи релігійній основі для вироблення власних стратегічних інтересів.

Ці методи ведення гібридного конфлікту були складними та динамічними, і Україна продовжує протистояти їм, шукаючи шляхи розв'язання конфлікту та відновлення територіальної цілісності.

3.3. Ескалація гібридного конфлікту в Україні і перспективи його вирішення

Форма війни Росії проти України – спочатку гібридної, а потім тотальної – формально не визначається тим комплексом причин, які створили підґрунтя для такої війни. У сучасних умовах у дуже багатьох випадках держави воюють без попереднього оголошення війни, використовуючи різні методи (в тому числі приховані та відкриті) для досягнення успіху [55, с. 165].

Політика примирення з агресором, як і раніше, є неправильною та неефективною. На жаль, події, що передували та супроводжують війну Росії проти України, свідчать про те, що світові сили впливу продовжують дотримуватися принципів егоїзму окремих держав і груп, вирішуючи свої геополітичні завдання за рахунок третіх країн, що стає для останніх важкими випробуваннями [56, с. 26].

Під час війни в Україні Кремль продемонстрував світове ігнорування норм міжнародного права та загальноприйнятих принципів збройних конфліктів, установлених у рамках міжнародного права. Тому з путінським режимом не варто укладати угоди: йому слід завдати поразки. Для досягнення стійкого миру необхідно говорити їм мовою сили, яку вони розуміють. Росія ескалює конфлікт, коли відчуває слабкість, і відступає, коли відчуває силу. Як зауважив у серпні 2022 року Вільям Ф. Векслер (директор Центру ім. Рафіка Харірі та близькосхідних програм The Atlantic Council), півроку геноциду проти народу України, роки окупації українських земель та гібридна війна проти Заходу чітко показали, що будь-які угоди з режимом Путіна є нежиттєздатними та контрпродуктивними [57].

Москва відкрито висловлює свою неповагу до міжнародного права та домовленостей з партнерами та суперниками. Здійснюючи військові злочини та злочини проти людяності в Україні, порушуючи базовий принцип свободи судноплавства, використовуючи продовольство та біженців як інструменти впливу, займаючись енергетичним та ядерним шантажем, путінський режим створив екзистенційну загрозу не лише майбутньому українського народу, а й світовому правопорядку [58, с. 50].

Воєнний конфлікт між Росією та Україною підкреслив непродуктивність теперішньої форми існування Організації Об'єднаних Націй (ООН), оскільки вона втратила свою здатність служити гарантом миру та безпеки для своїх членів [59, с. 150–160]. Цю проблему визначив і Генеральний секретар ООН Антоніо Гутерріш на зустрічі країн "Групи семи" (G7) у травні 2023 року, зазначивши: "Перед обличчям економічних труднощів, викликаних пандемією та військовими подіями в Україні, системі не вдалося виконати свою функцію глобальної мережі безпеки... Настала пора реформувати Раду Безпеки ООН та інститути Бреттон-Вудської системи відповідно до реалій сьогодення". Ігнорування цих висновків про концептуальний кризу та кризу дієздатності неминуче залишить людство залежним від непередбачуваних рішень окремих лідерів, політичних груп або окремих країн [60].

Ескалація гібридного конфлікту вказує на процес зростання і погіршення конфлікту, коли сторони вживають більше агресивних заходів та ресурсів для досягнення своїх цілей або підсилення впливу. Така ескалація може включати в себе загострення військових операцій, підвищення інформаційних атак, зростання економічного тиску та інші заходи для посилення впливу в конфлікті.

У гібридних конфліктах, які характеризуються поєднанням військових, політичних, інформаційних та економічних засобів ведення боротьби, ескалація може мати різні аспекти, такі як:

1. Військова ескалація: Зростання напруги та військових операцій, включаючи великі бойові дії, залучення додаткових військ або зброї, підвищення інтенсивності бойових дій.

2. Інформаційна ескалація: Розповсюдження дезінформації, фейків та іншої пропаганди з метою підвищення впливу та маніпуляції громадською думкою.

3. Економічна ескалація: Запровадження санкцій, торгових обмежень та економічного тиску на опонентів у конфлікті.

4. Політична ескалація: Вживання політичних заходів для підсилення позицій та збільшення впливу, включаючи втручання в політичний процес супротивників.

Ескалація гібридного конфлікту може призвести до погіршення ситуації та загострення конфлікту. Ефективне управління ескалацією та зусилля для досягнення

миру та врегулювання конфлікту можуть включати в себе дипломатичний діалог, міжнародний тиск, миротворчі заходи та інші засоби конфліктології та міжнародних відносин.

Франсіс ван Каппен також розглядає зміну парадигми війни, включаючи невійськові структури: "Гібридна війна" - це поєднання класичних воєнних методів з розвитком нелегітимних військових форм. "Держава, яка веде гібридну війну, співпрацює з недержавними суб'єктами, такими як бойовики, терористи та інші організації, з якими вона має повний секретний зв'язок. Ці суб'єкти здатні подолати перешкоди, які неможливо подолати за допомогою звичайних засобів. Вони можуть виконувати завдання, які необхідно виконати, навіть якщо це включає в себе використання невійськових методів".

Концепція "війни на три чверті", яку Росія використовує в Україні, ілюструє дієвість цих ідей. Це особливо видно під час анексії Криму. Ця концепція була втілена не лише в військовому аспекті, але і в поліцейських та гуманітарних операціях. Ініціатори цих заходів розпочали як представники гуманітарної місії з "польським керівництвом", але з часом їх функції розширилися до поліцейських та навіть військових обов'язків для забезпечення стабільності в регіоні [61, с. 68]."

Конфлікт в Україні, який вже призвів до закликів до анексії Криму та відсутності опору на шляху до країни, у багатьох випадках помилково або односторонньо розглядається як виключно внутрішня українська проблема (гіпомадійський конфлікт) або як конфлікт між Україною та Польщею (українсько-польська війна). Таке обмежене або однобічне розуміння причин конфлікту призводить до того, що запропоновані методи медіації не призводять до очікуваних результатів. Сучасну кризу, яку можна назвати українською, польською, європейською, або навіть загальнорозвитковою та геополітичною, слід розглядати комплексно. Це є результатом збігу обставин та зіткнення трьох нещодавніх конфліктів: глобального, регіонального між Україною та Польщею та локального внутрішньоукраїнського конфлікту.

На глобальному рівні існує конфлікт між провідними гравцями на міжнародній арені, наприклад, між Польщею та Заходом (під "Заходом" розуміються США, ЄС,

НАТО та інші гравці, які дотримуються певних норм поведінки в міжнародних відносинах). Причини цього конфлікту полягають в помилках у процесі створення та розвитку європейської та північноатлантичної архітектури безпеки та співпраці на початку 1990-х років та неправильних параметрах включення пострадянських країн до ЄС та євроатлантичної інтеграції. Східні гравці на міжнародній арені виконали інтернаціональний танець і використали подвійні стандарти (від пакистанської авантюри до проголошення незалежності Криму), а західний автопілот створив численні прецеденти порушення міжнародного права.

На регіональному рівні ми спостерігаємо двосторонній конфлікт між Україною та Польщею, чії причини полягають в розпаді системи відносин в Польщі та бажанні Польщі відновити свою "позаматкову ікт", зміцнити свою позицію в цільовій зоні впливу та забезпечити свій вплив у глобальній та європейській архітектурі безпеки та співпраці. Польща сприймає Україну як об'єкт свого впливу та ключовий фактор після згортання інтеграційних процесів. Тому існує необхідність у розробці стратегій медіації конфлікту на цій дорозі. Майбутнє, стабільність та процвітання не тільки обох країн, але і інших країн у Східній Європі, Південному Кавказі та Центральній Азії залежать від успішного вирішення цих конфліктів [62].

Як показано, розвивається методологія протидії гібридним конфліктам, і з'являються різні способи захисту держав від гібридних загроз. У різних країнах відбуваються зміни в сферах захисту своєї території та світової спільноти від агресивних дій злочинних організацій, включаючи авторитарні режими. Україна вже більше року бореться з гібридною агресією Російської Федерації, проте ситуація залишається нерозв'язаною. З одного боку, українська армія посилює свою ефективність, впроваджує нові види зброї, вдосконалює навички військовослужбовців та їхнє керування різними видами техніки, включаючи безпілотні літальні апарати. Вони отримують навчання в Україні під наглядом іноземних військових або інструкторів. Також проводиться дипломатична робота.

Але оцінюючи загальну ситуацію, ми бачимо, що вирішення гібридного конфлікту, як на сході України, так і щодо повернення АР Крим, поки не здається досяжним. Попри спроби західних країн вплинути на Російську Федерацію за

допомогою санкцій і політичних заяв щодо підтримки територіальної цілісності України, стає очевидним, що санкції не працюють так ефективно, як очікувалося. Захід не зміг вразити російське керівництво політичними засобами. По-перше, необхідно розглянути загрози, які російський уряд може відчувати від заходу, зокрема санкції. Перш за все, санкції застосовуються вкрай обережно та, здається, в дуже обмеженому обсязі [63, с. 52].

Особи з рядів російської влади, які підпадають під персональні санкції, можуть бути жертвами путінського режиму. Санкції не завдали невинної шкоди, особливо російській армії. Втрати, які вплинули на безпеку населення Російської Федерації, не мають значущості для російського уряду. Російська Федерація продовжує збільшувати військовий потенціал навколо України, надає технічну підтримку ОРДЛО і продовжує використовувати гібридні методи проти України. Необхідно створити механізми для протидії гібридним загрозам з боку Російської Федерації, щоб з часом повністю виключити вплив Росії на Україну і міжнародну спільноту через інформаційну пропаганду. Також потрібно встановити механізми захисту української території на кордоні, щоб РФ не могла наситити окуповані території технікою. У перспективі, метою є повне звільнення всієї території України від російської окупації, що вимагатиме різних політичних та військових заходів.

За останні три десятиліття стало очевидним, що кілька конфліктів мали гібридні риси. Наприклад, Хорватія зуміла вирішити свій конфлікт військовими засобами. Пакистан вирішив передати Бангладешу спірну територію, розуміючи, що воювати за неї військовим шляхом було б надто складно. Конфлікт навколо Косово було врегульовано політичними методами, але лишився без відповідей на багато питань. Українська політична еліта та міжнародне співтовариство розглядають різні теорії стосовно припинення конфлікту на Донбасі, проте питання щодо Криму залишається відкритим.

У цьому документі пропонуються декілька механізмів для вирішення гібридного конфлікту з Російською Федерацією на користь України. По-перше, будь-яке сприяння агресору має бути суворо заборонено, і передбачена кримінальна відповідальність за такі дії. Дипломатичні установи Російської Федерації мають бути

закриті, а її персонал висланий з території України до повного звільнення усіх окупованих територій. Різні російські організації та асоціації, які служать інструментами гібридної інформаційної війни проти України, мають бути повністю заборонені. Важливо також арештувати всіх колишніх і поточних депутатів на всіх рівнях, які співпрацювали з Російською Федерацією, як це передбачає закон [64].

Це має стати прикладом для всіх, хто розглядає співпрацю з окупантом. Після подолання внутрішніх слабкостей, на яких настоює Російська Федерація, слід забезпечити внутрішній захист від можливих сепаратистських дій посадових осіб та колишніх народних депутатів, які мають зв'язки з Росією.

Всі російські ЗМІ, інтернет-видання, сайти та інші засоби пропаганди мають бути повністю заборонені та вимкнені на території України. Також необхідно розпочати судове переслідування Російської Федерації за порушення Будапештського меморандуму. Потрібно вимагати порушення принаймні статей 1, 2 та 3 меморандуму, які забороняють ядерні та військові напади на Україну, а також невизнання територіальної цілісності України та економічний тиск на неї. У цьому контексті важливо відзначити, що Україна не є членом НАТО, тож покладатися на підтримку Альянсу не варто. Проте Україна може спробувати стати партнером США поза рамками НАТО.

Маючи це на увазі, Україна повинна докласти всі можливі зусилля для розвитку двосторонньої співпраці зі Сполученими Штатами через укладення різних військових договорів. На міжнародній арені Російську Федерацію слід виключити з усіх міжнародних організацій, а російський уряд слід визнати злочинним [65, с.18].

Щодо населення окупованих територій, Україна повинна використовувати сучасні інформаційні технології для трансляції радіо та телебачення на цих територіях, з метою впливу на населення, яке може виразити своє незадоволення владою окупантів і навіть піднятися проти Російської Федерації. Очевидно, що існує велика кількість інструментів для протидії гібридній агресії Російської Федерації, і успішність їх використання залежить від рішучості та розсудливості української влади. Працювати над цими завданнями потрібно не лише в Україні, а й за кордоном. Якщо вдало використовувати всі доступні інструменти проти Російської Федерації,

Україна може вирішити гібридний конфлікт на свою користь і повернути окуповані території.

Україна продемонструвала свою інституційну слабкість, що зробило її потенційною мішенню для зовнішньої агресії. Проте, водночас, країна виявила здатність протистояти озброєному агресору, проявивши патріотизм та залучивши громадянське суспільство до ідеї державної незалежності. Це дає надію на можливість розвитку національного проекту "Нова Україна" за умови внутрішньої консолідації, радикальних реформ та підтримки ззовні. У сфері економіки Україна залишається вразливою через втрату російських ринків збуту і зменшення промислового потенціалу, який був пошкоджений війною. Конкуренція на європейських ринках може бути складною при постконфліктному відновленні через необхідність відповідності європейським стандартам виробництва.

Це означає необхідність створення стимулів для розвитку економіки, боротьби з корупцією, поліпшення інвестиційного клімату та ефективного використання стратегічних ресурсів, включаючи землю, і покращення системи державного управління [66].

Упродовж обмеженого часу зовнішня допомога від країн і міжнародних організацій може бути корисною для побудови та посилення ефективних інститутів. Треба враховувати, що економічні санкції, які були введені США та ЄС проти Росії, не досягли очікуваного результату. Довгострокові наслідки можуть бути негативними, особливо в соціально-економічному та внутрішньо-зовнішньополітичному плані. Втрата контролю над зовнішньою політикою і зіпсований імідж держави-агресора можуть обмежити можливості Росії в глобальних питаннях і посилити її ізоляцію. З огляду на ядерний статус Росії, ці процеси не призведуть до військового конфлікту. Відтак, існує реальна загроза нової "холодної війни", яка відрізнятиметься від попередньої, оскільки буде включати цивілізаційний та культурний аспекти (наприклад, "русский мир" проти "Західної цивілізації") [67].

Водночас зростатимуть внутрішньополітичні загрози: суспільне невдоволення через внутрішні конфлікти може передавати свою спрямованість від "зовнішнього ворога" до політичного лідерства. Появляться відцентровані тенденції в різних

регіонах Росії. В даний час Росія поступово занурюється в епоху внутрішньої нестабільності. Посилення політичної та економічної залежності Росії від Китаю може також стати реальністю. Звісно, національні проекти і реформи повинні бути спрямовані на покращення ситуації в Україні та підтримку її у реалізації шляху розвитку після завершення конфлікту.

У цій критичній ситуації необхідно створити три взаємопов'язані умови для подолання конфлікту:

1. Важливо забезпечити діалог та переговорний процес одночасно на двох рівнях – національному з участю сторін конфлікту та міжнародному.

2. Необхідно організувати міжнародну миротворчу місію, яка буде гарантувати дотримання умов миру та сприяти переходовому періоду, включаючи розробку нового мирного плану.

3. Важливо провести широкий національний діалог щодо умов і перспектив суверенітету, цілісності та єдності країни, розвитку місцевої демократії, заснованої на принципах влади, зміцнення гарантій громадянських свобод і прав людини.

Важливо припинити війну та відновити мир в регіоні та у всій країні. Мир, компроміс та відновлення нормального життя в регіоні та по всій країні можуть єднати всіх українців та країни-партнери, а також запобігти наближаючій катастрофі. Найважливішою передумовою миру та безпеки є відновлення довіри та стосунків між усіма сторонами конфлікту. Скасування санкцій, відновлення економічних відносин та укладення нової угоди вимагають постійних переговорів в форматі Україна-ЄС-США-РФ.

Діалог щодо майбутнього України буде можливим лише при участі багатьох країн. Ці заходи сприятимуть припиненню війни, рятуванню тисяч життів та відновленню миру в Україні та Європі. Вони створять підґрунтя для серйозного діалогу про спільне майбутнє в одній країні, навіть при існуванні різних національностей.

Ескалація гібридного конфлікту в Україні відбувалася під впливом різних чинників і методів, використовуваних сторонами конфлікту. Декілька ключових аспектів ескалації гібридного конфлікту в Україні включають наступне:

1. Військова агресія: Російська Федерація вклала значні зусилля в ведення війни на сході України. Після анексії Криму Росією у 2014 році, підтримка з боку Росії для бойовиків на сході України стала відкритішою. Це призвело до насильства та ескалації конфлікту в Донецькій та Луганській областях.

2. Гібридна інформаційна війна: Російська Федерація використовує масові пропагандистські кампанії для маніпулювання громадською думкою в Україні та світі. Це включає розповсюдження дезінформації, створення пропагандистських телеканалів та вплив на соціальні мережі.

3. Економічний тиск: Російська Федерація використовує економічний тиск на Україну шляхом введення санкцій, обмеження торгівлі та економічної блокади окупованих територій.

4. Вплив на внутрішні справи: Російська Федерація впливає на внутрішні справи України, спонсорує та підтримує рухи та партії, які пропагують проросійські погляди, а також створюючи внутрішні розбіжності.

5. Використання неординарних сил: Російська Федерація використовує найманих бойовиків та неординарних акторів для ведення війни на окупованих територіях.

Ескалація гібридного конфлікту в Україні призвела до людських жертв, великих руйнувань та політичних конфліктів. Розв'язання конфлікту вимагає комплексного підходу, включаючи дипломатію, міжнародний тиск, підтримку внутрішніх реформ та відновлення миру на окупованих територіях.

ВИСНОВКИ

Гібридні конфлікти – це форма конфліктів, яка поєднує різні аспекти війни та не війни, використовуючи комбінацію військових, політичних, інформаційних, економічних та інших інструментів для досягнення своїх цілей. Цей термін став популярним в контексті сучасних конфліктів і війн, де традиційні розділи між військовим та не військовим впливом змушені стиратися.

Основні риси гібридних конфліктів включають наступне:

1. Різноманітність інструментів: Гібридні конфлікти використовують широкий спектр інструментів, включаючи військові дії, дипломатію, інформаційну війну, фінансовий тиск, психологічний вплив і т. д.

2. Нелінійність: Гібридні конфлікти можуть розвиватися нелінійно, і їхні сценарії можуть змінюватися швидко, що робить їх менш передбачуваними.

3. Використання інформаційної війни: Засоби масової інформації та соціальні медіа відіграють важливу роль у гібридних конфліктах, допомагаючи контролювати і впливати на громадську думку та міжнародну спільноту.

4. Напрявленість на дестабілізацію: Головною метою гібридних конфліктів часто є створення дестабілізації ворожого суспільства чи держави, замість прямого захоплення території.

5. Специфічний характер акторів: Гібридні конфлікти можуть включати різні актори, такі як держави, недержавні суб'єкти, терористичні групи і кіберзлочинці.

Поняття гібридних конфліктів стали важливими для розуміння і управління сучасними конфліктами, особливо в умовах глобалізації та інформаційних технологій. Вони вимагають адаптації традиційних стратегій та політики з метою кращого реагування на загрози і виклики, які вони представляють.

Трактування гібридних конфліктів може варіюватися залежно від підходу та дисципліни. Основні підходи включають такі:

1. Військовий підхід: З точки зору військового підходу гібридні конфлікти розглядаються як форма війни, де ворожа сторона використовує комбінацію

військових і не військових засобів для досягнення своїх стратегічних цілей. Військові планування та стратегії спрямовані на відповідь на ці загрози.

2. Політичний підхід: З точки зору політичного підходу, гібридні конфлікти розглядаються як інструмент впливу на політичну ситуацію в державі чи регіоні. Аналізується вплив гібридних загроз на політичні процеси та структури, і розвиваються політичні стратегії для їх запобігання та управління.

3. Міжнародний підхід: Міжнародний підхід розглядає гібридні конфлікти як міжнародну проблему, яка може впливати на стабільність та безпеку в регіоні чи світі. Держави та міжнародні організації працюють спільно для розв'язання гібридних конфліктів та їхніх причин.

4. Інформаційний підхід: Інформаційний підхід розглядає роль інформації та пропаганди в гібридних конфліктах. Він аналізує, як ворожа сторона використовує інформаційні засоби для маніпуляції громадською думкою та впливу на сприйняття подій.

5. Мультидисциплінарний підхід: Мультидисциплінарний підхід об'єднує різні аспекти з військової, політичної, інформаційної, соціальної та економічної сфер для більш комплексного розуміння та управління гібридними конфліктами.

Кожен з цих підходів має свої переваги та недоліки, і вирішення гібридних конфліктів часто вимагає комплексного підходу, що поєднує різні аспекти цих підходів.

Світовий досвід ведення гібридних конфліктів є досить різноманітним, і різні держави та актори використовують різні стратегії та методи для досягнення своїх цілей у таких конфліктах. Ось декілька прикладів:

1. Російська агресія на Україні: Після анексії Криму Росією в 2014 році, Росія розпочала гібридну війну на сході України, підтримуючи військових бойовиків, сприяючи дестабілізації ситуації в регіоні та використовуючи інформаційну війну та пропаганду для впливу на громадську думку.

2. Конфлікт в Сирії: В сирійському конфлікті багато акторів, включаючи урядові війська, опозиційні групи, терористичні організації та іноземні держави,

використовують гібридні методи, включаючи підтримку збройних фракцій, інформаційну пропаганду та гуманітарну допомогу, щоб досягти своїх цілей.

3. Конфлікт в Японії та Китаї в Південно-Східній Азії: Китай та Японія розгорнули гібридні стратегії в боротьбі за контроль над спірними територіями та водами в Південному та Східному Китайському морі. Це включає в себе використання морських патрулів, інформаційну війну та економічний тиск.

4. Російська кіберагресія: Росія використовувала кібератаки як частину своєї гібридної стратегії, щоб вплинути на інші країни, включаючи втручання в вибори та кібершпигунство.

Ці приклади показують, що гібридні конфлікти можуть приймати різні форми і вимагати комплексних стратегій для їх вирішення. Важливо враховувати цей досвід та намагатися розробити ефективні стратегії для запобігання та вирішення гібридних загроз у міжнародній політиці та безпеці.

Вирішення гібридних конфліктів є складним завданням, оскільки вони поєднують різні аспекти військових і не військових дій, а також вимагають комплексних стратегій. Ось деякі можливі шляхи вирішення гібридних конфліктів:

1. Дипломатія та міжнародна співпраця: Спільні зусилля держав та міжнародних організацій можуть бути важливими для вирішення гібридних конфліктів. Дипломатичні переговори, міжнародні договори та санкції можуть допомогти зменшити напругу та знайти мирне вирішення.

2. Збройні сили та військові заходи: У деяких випадках, використання військової сили може бути необхідним для відсічі агресії в гібридних конфліктах. Однак важливо уникати ескалації та мінімізувати громадянські жертви.

3. Зміцнення оборони та кіберзахист: Заходи з підвищення обороноздатності та кіберзахисту можуть допомогти запобігти агресії та захистити критичну інфраструктуру від кіберзагроз.

4. Інформаційна робота та контрпропаганда: Ефективна інформаційна робота та контрпропаганда можуть допомогти протидіяти дезінформації та пропаганді, які часто супроводжують гібридні конфлікти.

5. Розвиток економіки та гуманітарна допомога: Зміцнення економіки та надання гуманітарної допомоги можуть сприяти стабільності та відновленню в районах, постраждалих від гібридних конфліктів.

6. Соціальний діалог та примирення: Важливо сприяти соціальному діалогу та процесам примирення, щоб вирішити кореневі причини конфлікту та побудувати мирне майбутнє.

7. Залучення громадськості: Громадськість може відігравати важливу роль у вирішенні гібридних конфліктів, шляхом моніторингу подій, створення груп громадського тиску та впливу на політичних лідерів.

Вирішення гібридних конфліктів вимагає комплексного та багатокрокового підходу, який враховує всі аспекти конфлікту і прагне досягти стабільності, безпеки та миру.

Гібридна агресія Росії в Україні має численні передумови та причини, включаючи:

1. Історичні спори: Стосунки між Росією і Україною завжди були складними, зокрема через історичні спори, такі як стосунки до Голодомору, голодної тараканної білої еміграції, та анексію Криму Росією в 2014 році.

2. Політична нестабільність: Україна переживала політичну нестабільність, особливо під час "Помаранчевої революції" 2004 року та "Революції гідності" (Євромайдану) у 2013-2014 роках, що створило можливості для втручання.

3. Кримська криза: Анексія Росією Криму в 2014 році та конфлікт на сході України в результаті підтримки військових бойовиків з боку Росії створили новий етап у відносинах між двома країнами.

4. Геополітичні інтереси: Україна має важливе геополітичне розташування, і її приєднання до Європейського Союзу та НАТО могло б відновити її суверенітет та підірвати російські інтереси в регіоні.

5. Російська національна ідентичність: Росія створює інтернет-пропаганду та використовує історичну національну ідентичність, а також "захист російських громадян" як причину для втручання в Україну.

6. Корупція і слабка система влади: Україна мала проблеми з корупцією та слабкою системою влади, що зробило її більш вразливою до впливу Росії.

7. Геополітична боротьба: Росія бачить Україну як зону впливу та бореться за свої геополітичні інтереси в регіоні.

Гібридна агресія Росії в Україні включає в себе комбінацію військових дій, інформаційної війни, економічного тиску та інших інструментів для досягнення своїх цілей. Ця ситуація створила серйозні виклики для України та міжнародної спільноти, і вирішення конфлікту залишається актуальною проблемою.

Ведення гібридного конфлікту в Україні включало в себе різні методи, які поєднували військові, політичні, інформаційні, економічні та інші засоби для досягнення своїх цілей. Ось деякі з них:

1. Військова агресія: Однією з ключових складових гібридного конфлікту в Україні була військова агресія Росії. Це включало анексію Криму в 2014 році та підтримку військових бойовиків на сході України, де відбулися збройні сутички та військові операції.

2. Інформаційна війна: Росія використовувала інформаційну війну для маніпуляції громадською думкою та впливу на події в Україні. Це включало в себе розповсюдження дезінформації, пропаганду, створення прокремлівських медіа та сприяння конспірологічним теоріям.

3. Підтримка внутрішніх конфліктів: Росія активно підтримувала різні групи та фракції в Україні, які виступали за розбіл та дестабілізацію країни.

4. Газопостачання та економічний тиск: Росія використовувала газопостачання та інші економічні засоби тиску для впливу на українську економіку та політику.

5. Сприяння корупції: Росія активно сприяла поширенню корупції та впливала на внутрішні політичні процеси в Україні.

6. Використання місцевих акторів: Росія використовувала місцеві групи та акторів для впливу на події в Україні, зокрема в східних регіонах країни.

Ці методи гібридного конфлікту були використані для досягнення стратегічних цілей Росії в Україні, включаючи підірвання суверенітету та територіальної цілісності

України, збереження впливу в регіоні та завдання шкоди її зусиллям для наближення до Європейського Союзу та НАТО.

Ескалація гібридного конфлікту - це процес збільшення інтенсивності та обсягів використання різних гібридних методів боротьби у міжнародних відносинах або внутрішніх конфліктах. Гібридний конфлікт поєднує різні види впливу та діяльності, такі як військові дії, інформаційна війна, політичні та економічні тиск, кібератаки, використання терористичних груп та інші нестандартні методи.

Ескалація гібридного конфлікту може включати в себе зростання кількості військових дій, поглиблення інформаційної пропаганди, введення нових видів санкцій, активізацію кібератак та інші форми нестандартного впливу. Цей процес може спричинити загострення конфлікту, зростання напруги між сторонами та велику кількість жертв серед цивільного населення.

Ескалація гібридного конфлікту може мати серйозні наслідки для стійкості та безпеки суспільства, тому вирішення таких конфліктів вимагає комплексного підходу, включаючи політичні, дипломатичні, військові та інші заходи для протидії гібридним загрозам.

Ескалація гібридного конфлікту в Україні внаслідок російської агресії, особливо в Криму та на сході країни, призвела до глибокої кризи та призвела до великої кількості жертв та руйнувань. Незважаючи на зусилля міжнародної спільноти, конфлікт не був повністю вирішеним. Ось деякі можливі перспективи вирішення гібридного конфлікту в Україні:

1. Дипломатія та міжнародні переговори: Продовження дипломатичних переговорів та спільних зусиль між Україною, Росією та іншими міжнародними акторами може допомогти знайти мирне вирішення конфлікту.

2. Зупинення військових дій: Зупинення військових дій та дотримання перемир'я є ключовими для зменшення насильства та створення сприятливого середовища для мирного вирішення конфлікту.

3. Економічна та гуманітарна допомога: Забезпечення економічної та гуманітарної допомоги Україні може допомогти відновленню та стабілізації

постраждалих районів, а також полегшити гуманітарну ситуацію для цивільного населення.

4. Реформи в Україні: Україна повинна продовжувати реформи в політичних, економічних та суспільних сферах для зміцнення свого суверенітету та покращення якості життя громадян. Ці реформи також можуть сприяти врегулюванню конфлікту.

5. Міжнародна підтримка: Міжнародна спільнота має продовжувати підтримувати Україну у вирішенні конфлікту та надавати їй політичну та економічну підтримку.

6. Зміцнення безпеки: Зміцнення безпеки та обороноздатності України є важливим для забезпечення її суверенітету та відвоювання контролю над втраченими територіями.

Вирішення гібридного конфлікту в Україні вимагатиме тривалого та комплексного підходу, який поєднує дипломатію, політику, гуманітарну допомогу та зусилля з боку міжнародної спільноти. Важливо, щоб всі сторони проявили волю до мирного вирішення конфлікту та відповідали за свої дії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Final Report on the Meaning of Armed Conflict in International Law. The Hague Conference (2010). Use of Force. URL: <http://www.ila-hq.org/download.cfm/docid/2176DC63-D268-4133-8989A664754F9F87>
2. FrameNet. URL : <https://framenet.icsi.berkeley.edu/fndrupal/>
3. Яворська Г.М. Концепт «війна»: семантика і прагматика. Стратегічні пріоритети. Сер.: Філософія. 2016. № 1. С. 14–23.
4. NATO Strategic Communications» (NATO StratCom COE), Експертне дослідження, Особливості інформаційного впливу Росії в Україні та країнах Балтії протягом російсько-українського збройного конфлікту, 03.03.2016 року, м. Рига (Естонія).
5. Яворська Г. Мова як складник конфлікту. Media Studies. Междисциплинарные исследования медиа. Материалы конференции. Харьков, 2016. С. 103–108.
6. Бебик В. Глобальне інформаційне суспільство: інфо– комунікація і електронна демократія. URL: http://cathedra.io.ua/s2294803/valeriy_bebik_globalne_informaciyne_suspilstvo_info-komunikaciya_i_elektronna_demokratiya
7. Світова гібридна війна: український фронт : монографія / за заг. ред. В.П. Горбуліна. Київ : НІСД, 2017. 496 с.
8. Rosenau J. The study of political adaptation. L.: N.Y., 1981. P. 61.
9. Ткаченко В.М., Дорошенко Н.С. «Гібридна війна»: політичні наслідки. Наукові записки Інституту політичних й етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. 2015. Вип. № 1. С. 58–69.
10. Війна «гібридна». Політологічний енциклопедичний словник / Уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І. О. Поліщук та ін. [За ред. М. П. Требіна]. Харків: Право, 2015. 816 с.
11. Hoffman F. How Marines are preparing for hybrid wars. Small Wars Journal. P. 38-42.

12. Hoffman F. Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars. Arlington : Potomac Institute for Policy Studies, 2007. 72 p.
13. Політологічний енциклопедичний словник / уклад. : [Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І. О. Поліщук та ін.] ; за ред. М. П. Требіна. Харків : Право, 2015. 816 с.
14. Glenn R. All Glory Is Fleeting: Insights from the Second Lebanon War. Russell Glenn. RAND Corporation. 2012. URL : http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monographs/2012/RAND_MG708-1.pdf.
15. Glenn R. Thoughtson «Hybrid» Conflict. Small Wars Journal. 2009. URL : <http://www.smallwarsjournal.com/mag/docstemp/188-glenn.pdf>.
16. Герасимов В. По опыту Сирии. Военнопромышленный курьер. 2016. 9 марта. № 9 (624). URL : <http://vpk-news.ru/articles/29579>.
17. Яворська Г. М. Феномен гібридної війни / Г. М. Яворська, О. І. Їжак. Світова гібридна війна: український фронт : монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна. К. : НІСД, 2017. 496 с. С. 15-54.
18. Політологічний енциклопедичний словник / уклад. : [Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І. О. Поліщук та ін.] ; за ред. М. П. Требіна. Харків : Право, 2015. 816 с.
19. Горбулін, В.П. ред., 2017. Світова гібридна війна: український фронт. Київ: Національний інститут стратегічних досліджень.
20. Сунь-дзи, Дзяо Ші, 2015. Мистецтво війни. Перекладач С. Лесняк. Львів: Видавництво «Старого лева».
21. Світова гібридна війна: український фронт : монографія / за заг. ред. В.П. Горбуліна. Київ : НІСД, 2017. 496 с.
22. Попович К. В. Гібридна війна як сучасний спосіб ведення війни: історичний та сучасний виміри. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Історія. 2016. Вип. 2. С. 75-79. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuist_2016_2_13
23. Гібридна війна в сучасному світі. Що про неї повинен знати журналіст і редактор? URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/25597/Kulias%2012-27.pdf?sequence=1>

24. Воєнні аспекти протидії “гібридній” агресії: досвід України : монографія / колектив авторів ; за заг. ред. А. М. Сиротенка. – К. : НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2020. – 176 с.
25. Whitney Webb: “Lights Out!”. Did Trump and His Neocons Recycle Bush-Era Plan to Knock Out Venezuela’s Power Grid?, Even as the Venezuelan government blamed the recent power outage on U.S.-led “sabotage”, the U.S. has long had a plan on the books for targeting the civilian power grid of adversarial nations, Mint Press News (MPN), 11 March 2019. URL: <https://www.mintpressnews.com/did-the-us-recycle-a-bush-eraplan-to-take-outvenezuelas-power-grid/256113/>
26. Динис Г.Г. Проблематика ефективності механізму міжнародноправового регулювання збройних конфліктів (на прикладі міждержавного збройного конфлікту Росії та Грузії)// Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць. Вип. 1. Ужгород: Ліра, 2009. С. 61-77. URL: <http://www.uzhnu.edu.ua>uk/infocentre/get/>.
27. Динис Георгій. Агресія Російської Федерації проти України та міжнародно- правові зобов’язання ERGA OMNES Росії перед іншими державами та міжнародним співтовариством . № 4/2014.Український часопис міжнародного права. Науково- практичний журнал.ISSN 1814- 3385. Спецвипуск: Міжнародна науково-практична конференція. «Інтереси країни: міжнародно-правовий захист». Київ,06 лютого 2015р. С. 61-77. URL: http://jusintergentes.com.ua/index.php?option=com_k2&view=item&id=216:
28. Макаренко Л.П. Еволюція форм та методів ведення інформаційної війни. URL: <http://oaji.net/articles/2014/797-1402908125.pdf>
29. FukuyamaF. TheEndofHistoryandtheLastMan. NewYork, Oxford, FreePress, 1992. 418 p.
30. Григоренко Я., Черненко Д. Воєнна сила сучасної держави як категорія міжнародних відносин: поняття та шляхи вдосконалення. Підприємництво, господарство і право. 2017. No3. С. 299–301. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/3/68.pdf>
31. SmithJ. TheGrowthandDecadenceofConstitutionalGovernment.NewYork: HenryHoltandCompany. 476с.

32. Парахонський Б.О., Яворська Г.М. Онтологія війни і миру: безпека, стратегія, смисл : монографія. Київ : НІСД, 2019. 560 с
33. Felstinsky Y. Blowing Up Ukraine: The Return of Russian Terror and the Threat of World War III / Y. Felstinsky, M. Stanczew. London: Gibson Square, 2022.
34. Бистрицький Є. Філософські уроки війни як екзистенційного зіткнення світів. Філософська думка. 2022. No 3. С. 21–22.
35. Бурда В. Рейтинг армій світу Global Fire Power 2023: яке місце посіла Україна, яка армія найсильніша та як це визначають. URL : <https://chas.news/current/reiting-armii-svitu-global-fire-power-ukraina-obignala-izrail-polschu-ta-nimechchinu>
36. The Decline in Global Violence: Evidence, Explanation and Contestation. Human Security Research Group Report. Simon Fraser University. Vancouver, Human Security Press, 2013. 118 p.
37. Шпура М.І., Кульчицький О.С., Комолаєва Т.М. Аналіз підходів, механізмів і способів, що використовує НАТО та інші міжнародні організації з безпеки для врегулювання сучасних воєнних конфліктів. Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського. Київ, 2019. No 3(67). С. 28–35.
38. Supplement to An Agenda for Peace. Position Paper of the Secretary – General on the Occasion of the Fiftieth Anniversary of the United Nations. SIPRI Yearbook, Oxford University Press. P. 91–100; UN documents A 50/60 (S/1995/1). 3 Jan. 1995.
39. Іващенко А.М., Возняк С.М. Аналіз можливих форм і способів проведення миротворчої операції ООН на Сході України. Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського. No 2(63). 2018. С. 32–38.
40. Горбулін В. Над прірвою. 200 днів російської війни / В. Горбулін, В. Бадрак. Київ: Брайт Букс, 2022. 280 с.

41. Горбулін В.П. Забезпечення оборони та безпеки України: актуальні проблеми і шляхи їх вирішення. Вісник Національної академії наук України. Київ, 2019. №9. С. 3–18. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/160443>
42. Вилко В. Періодизація російсько-української гібридної війни: 2014–2017 роки / Війна на Донбасі. 2014–2016 рр. Зб. наук. праць за матеріалами II Всеукраїнської наукової військово-історичної конференції (Київ, 20 квітня 2017 р.) К.: Національний військово-історичний музей України, 2017. С. 218–222;
43. Збройний конфлікт в Україні: військова підтримка незаконних збройних формувань “ДНР” та “ЛНР” з боку Російської Федерації / [О. Гарбар, А. Конопкін, О. Кореньков, С. Мовчан] ; за ред. О. Павліченка, О. Мартиненка / Українська Гельсінська спілка з прав людини. К., 2018. 40 с
44. Гай-Нижник П. П. Росія проти України (1990–2016 рр.): від політики шантажу і примусу до війни на поглинання та спроби знищення / Павло ГайНижник. К.: «МП Леся». (2017). 332 с.
45. Завгородня Ю.В. Кіберконфлікти, як елемент політичних технологій в інформаційному просторі. Актуальні проблеми філософії та соціології. 2021. № 32. URL: http://apfs.nuoua.od.ua/archive/32_2021/26.pdf
46. Габро І., Куріленко А. Історичні передумови та причини російсько-грузинської війни 2008 року. Старожитності Лукомор'я. 2021. № 3 (6). URL: <http://www.lukomor.mosk.mksat.net/index.php/lukomor/article/view/83/75>
47. Копійка В., Манжола В., Весела Н. Україна та Європейський Союз: навч. посіб. Київ: Знання, 2012. 78 с.
48. Карасьов В. Попри кризу, Грузія тримає марку демократії. URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/a-49-2007-11-08-voa4-87046342/227515.html>
49. Ярошенко Є. Війна в Грузії: чотири важливих уроки для України. URL: <https://apostrophe.ua/ua/article/politics/2017-08-08/voyna-rossii-s-gruziey-chetyire-vajnyih-uroka-dlya-ukrainyi/13777>
50. Корсунський С. Агресія Росії проти України: уроки нашої війни (2022). URL:

<https://glavcom.ua/columns/korsunsky/agresiya-rosiji-proti-ukrajini-uroki-nashoji-viyuni-855899.html>

51. Чупрій Л. В., Загребельний О. В. Особливості та шляхи вирішення в оєнно-політичного конфлікту на сході України. (2017). Доступно з http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21RE

F=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=vdonnupn_2017_2_17

52. Поліщук І. Глобалізація як провідна тенденція розвитку сучасних міжнародних відносин. Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії. –2023. № 1 (15). С. 195–204.

53. Требін М.П. «Гібридна» війна як нова українська реальність. Український соціум. (2014). № 3. С. 113-127. URL: http://www.irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21RE

F=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Usoc_2014_3_13

54. Горбулін В.П. Точка біфуркації. (2016). URL: <https://zn.ua/ukr/internal/tochka-bifurkaciyi-.html>

55. Troyan, Serhiy and Kyrydon, Alla. The Russian-Ukrainian war (2014-2022): Basic preconditions and causes // Balkan Social Science Review. 2022. Vol. 20. Pp. 157-179;

56. Snyder T. The State of the Russo-Ukrainian War [Electronic resource] / T. Snyder Thinking about... 26.07.2023: URL: https://snyder.substack.com/p/the-state-of-the-russoukrainian?utm_source=twitter&utm_campaign=auto_share&s=w&fbclid=IwAR3SrP6zUnBKjDm2XvjBlTek9AIC3QBWvymgnDgcAlz54T3ojvSIwtdIhsQ

57. Векслер В.Ф. Сім уроків, які військові та політики світу мають винести після півроку війни в Україні: The Atlantic Council. 2022. URL: <https://forbes.ua/inside/sim-urokiv-yaki-viyskovi-ta-politiki-svitu-mayut-vinesti-pislya-piv-roku-viyuni-v-ukraini-the-atlantic-council-27082022-7959>

58. Troyan S., Kyrydon A. Contextual-temporal paradigm of the main lessons of the Russian-Ukrainian war. *European Historical Studies*. 2023. Vol. 26. Pp. 40–63
59. Пирога І.С. Міжнародне право як засіб перемоги України у війні з РФ / І.С. Пирога, С.С. Пирога. Право – дієвий засіб перемоги України у війні з РФ: аналітика, оцінки, прогнози: міжнародна колективна монографія. Ужгород: Видавничий дім «РІК-У», 2023. С. 151–169.
60. Шевченко В. Російсько-українська війна — битва за майбутнє людської цивілізації. Маніфест глобальної трансформації [Електронний ресурс] / В. Шевченко, А. Саварець. URL: <https://bintel.org.ua/analytics/geopolitics/rosiysko-ukrayinska-viyna-bytva-za-maybutnye-lyudskoyi-tsyvilizatsiyi/>
61. Жиров Г. Б. Анексія Криму, причини та наслідки. Зб. наук. праць Військ. ін-ту Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. К., 2014. Вип. 45. С. 68–72
62. Воєнна доктрина України, затверджена Указом Президента України від 15.06.2004 року № 648 (в редакції Указу Президента України від 08.06.2012 року №390/2012). Сайт ВРУ. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/648/2004>.
63. Горина Г. Концептуальні основи та перспективи розвитку індустрії туризму України. Торгівля та український ринок. 2015 р. № 38. с. 45-53.
64. Слієнко В., Напрями розвитку в'їзного туризму в Україні / В. А. Сливенко, - М. В. Ліс. Матеріали Міжнародна науково-практична конференція молодих вчених та студентів "Стратегія економічного розвитку країн в умовах глобалізації" (14 лютого 2014 року) ДННУ ім. О. Гончар в Україні URL: http://confcontact.ru/2014_02_meshko/28
65. Ніщименко О. А. Інформаційна безпека України на сучасному етапі розвитку держави і суспільства. Наше право. 2016. № 1. С. 17-23.
66. Сітарський С.М. Політичний конфлікт та сучасні українські реалії. Державне управління. Економіка та держава. 2013. № 8. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/8_2013/34.pdf
67. Маніпулятивний вплив і захист від нього. Навчальні матеріали онлайн: веб-сайт. URL: https://pidru4niki.com/2015080265812/menedzhment/manipulyativniy_vpliv_zahist_vid_nogo